

Volkscultuur Magazine

Sinterklaas

Rommelpot

Muzikaal
erfgoed

Geld tekort

Jaargang 4, nr 3
najaar 2009
www.volkscultuur.nl

Inhoud

4 In Nederland vieren we al meer dan zevenhonderd jaar Sinterklaas. Het feest werd in 2008 uitgeroepen tot de belangrijkste traditie van Nederland. Na zijn dood in 342 groeide Sint Nicolaas uit tot een populaire heilige in heel Europa.

14 De rommelpot is een muziekinstrument. Het instrument bestaat uit een pot van aardewerk, bespannen met een varkensblaas met hierin gestoken een stokje. Het geluid wordt geproduceerd door middel van slaan, blazen of wrijven.

27 De muzikale erfenis van het Nederlands koloniaal verleden begint met de krakemikkigheid van de wasrol. In de honderd jaar sinds het mogelijk is om geluidsopnames te maken, is er in Nederland een aantal unieke collecties opgebouwd.

34 Musea met een beperkt budget kunnen toch succesvol zijn. Met gericht beleid kunnen de sterke punten van de organisatie benut worden. Belangrijk hierbij is het antwoord op de vraag: wanneer doet een museum het goed?

- 3 Immaterieel erfgoedbeleid
- 4 Van de historische Nicolaas naar de moderne Sinterklaas
- 10 Sint-Nicolaasliederen
- 11 Sinterklaaslexicon
- 12 De Nederlandse televisiesint
- 14 De Rommelpot
- 20 Alledaagse dingen
- 22 De kleurrijke wereld van Jaap Oudes
- 24 Op zoek naar herinneringen aan Kanaleneiland
- 27 De muzikale erfenis van het Nederlands koloniaal verleden
- 33 De rituelen van Koning Lodewijk Napoleon
- 34 Weinig geld! Toch succes?

Immaterieel erfgoedbeleid

November en december staan altijd in het teken van Sinterklaas. Volgens een enquête van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur is Sinterklaas de belangrijkste traditie in Nederland. Ook voor onze zuiderburen is Sint Nicolaas belangrijk. De Vlamingen hebben hem met succes, samen met Sint Maarten, voorgedragen voor de lijst van belangrijk immaterieel erfgoed in Vlaanderen. Eind november is er een belangrijke conferentie over deze twee feesten, heel toepasselijk in het Vlaamse Sint Niklaas.

UNESCO

De term immaterieel erfgoed is afkomstig van de wereldcultuurorganisatie UNESCO, die er in 2003 een conventie over aannam. België hoorde bij de eerste landen die de conventie ratificeerden. Nederland keek eerst nog de kat uit de boom, maar ik hoop dat ook wij binnenkort zullen meedoen. Dat heeft natuurlijk belangrijke implicaties voor het immaterieel erfgoedbeleid in Nederland. Wat zijn zoal de praktische consequenties?

Eén eerste belangrijke taak zal zijn om het Nederlandse immateriële erfgoed in kaart te brengen, kortom: te identificeren. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur heeft hier al belangrijk voorwerk voor gedaan. Voor het vervolgtraject is het interessant om te kijken naar hoe de Belgen tot nu toe te werk zijn gegaan. Ik heb mee mogen adviseren bij de Vlaamse aanvragen en heb daar veel van geleerd. Begin 2010 organiseert het Nederlands Centrum voor Volkscultuur het tweede congres over het immaterieel erfgoedbeleid. Hoe gaan andere landen om met immaterieel erfgoed? Wat zijn de haken en ogen aan de Vlaamse methode? Wat kunnen wij er van leren in Nederland? Welke methode past het best bij de Nederlandse visie op immaterieel erfgoed?

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur zal samen met het Meertens Instituut het voortouw nemen. Als belangrijkste nationale instellingen op het terrein van de volkscultuur en het immateriële erfgoed hebben we ieder onze eigen kennis

en expertise. Maar we hebben ook uw hulp nodig. UNESCO kent namelijk een centrale rol toe aan (lokale) *communities*. Immaterieel erfgoed krijgt namelijk pas zin en betekenis als het gedragen wordt in de samenleving. Volgens UNESCO zijn het de gemeenschappen zelf die hun eigen immaterieel erfgoed vorm geven. Maar we hebben uw hulp ook nodig om bijvoorbeeld de achtergronden van lokale tradities uit te zoeken.

Het belang van immaterieel erfgoed

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur heeft het altijd belangrijk gevonden dat Nederland de UNESCO conferentie zou ratificeren. Dat het nu misschien daadwerkelijk gaat gebeuren, geeft mij een voldaan gevoel. Ik zie het vooral als een erkenning dat ook het immateriële erfgoed – de volkscultuur – een belangrijk onderdeel is van het totale erfgoed. Te vaak is de aandacht nog louter en alleen geconcentreerd op het materiële erfgoed: gebouwen en monumenten en bijzondere historische voorwerpen. Erfgoed gaat echter over meer en omvat ook vormen van cultureel bepaald gedrag.

Immaterieel erfgoed gaat over het erfgoed in ons allemaal, zoals dat tot uitdrukking komt in tradities en rituelen. Het is één van de doelstellingen van het Jaar van de Tradities om te laten zien hoe belangrijk dit immaterieel erfgoed is voor de Nederlandse cultuur in het algemeen. Het gaat om erfgoed waarmee wij ons identificeren. Het is natuurlijk zeer veel breder dan Sinterklaas alleen. Maar Sinterklaas is er wel een belangrijk onderdeel van. Daarom staat hij centraal in deze aflevering van *Volkscultuur Magazine*.

Van de historische Nicolaas naar de moderne Sinterklaas

In Nederland vieren wij al meer dan zevenhonderd jaar Sinterklaas. Wij doen dat alleen telkens anders. In de Middeleeuwen zette men bijvoorbeeld de schoen in de kerk en er was kermis of een straatfeest. Nu eren wij Sinterklaas meestal thuis. Op 5 december is het pakjesavond, nummer 1 in de lijst van meest genoemde tradities. Snoep uitdelen deden wij vroeger en dat doen wij nog steeds. De stoomboot is er pas sinds 1850.

Miniatuur van de Heilige Nicolaas. *Horae et preces, devotions et louanges*, School van Rouen (1500-1510). Collectie: Museum Catharijneconvent

Sint Nicolaas zelf is al heel oud. Zeventienhonderd jaar geleden is hij bisschop van Myra. Hij verricht allerlei wonderen voor arme meisjes en voor scholieren, maar ook voor zeelieden en handelaars, en voor vrouwen die een man zoeken. Sint Nicolaas heeft al eeuwen een groot hart en is een gulle geveer.

Nicolaas van Myra

Wie is deze heilige Nicolaas eigenlijk? Er is sprake van een bisschop Nicolaas van Myra rond het jaar 300 na Chr. Volgens de legende wordt hij geboren in Patara (in de zuidwestkust van Turkije). Zijn ouders zijn rijke, gelovige christenen. Al vanaf het begin is hij een wonderkind: na de geboorte staat hij rechtop in zijn badje om God voor zijn geboorte te danken. Ook later is deze vastberadenheid karakteristiek: als bisschop beschermt hij zijn gelovigen tijdens de christenvervolgingen onder keizer Diocletianus (284-305 na Chr.). Al snel groeit de populariteit van deze bisschop. Bijzondere verhalen over hem doen de ronde. Vooral zijn goede werken en zijn rechtvaardigheid worden geroemd. Er is een verhaal dat hij drie meisjes 's nachts een bruidsschat geeft omdat hun vader arm is en ze zo behoedt voor een bestaan als prostituee. Een ander verhaal vertelt dat hij drie vermoorde studenten in een houten vat weer tot leven heeft gewekt. De verhalen zijn historisch onbetrouwbaar, maar ze beantwoorden aan een behoefte: ze geven steun op moeilijke momenten in het leven. Tal van hedendaagse sinterklaasgebruiken zijn op de middeleeuwse legenden terug te voeren. Zo staat het strooien van muntjes al beschreven in een legende uit de achtste eeuw.

Na de dood van bisschop Nicolaas (342 na Chr.) groeit zijn verering in het Oosten. Veel pelgrims bezoeken zijn graf in de kerk van Myra. Daar druppelt vloeistof uit zijn botten, waaraan geneeskrachtige krachten worden toegeschreven. Dit verhoogt natuurlijk de populariteit van de plek en van de persoon. Ook in

Tekst en foto's

Museum
Catharijneconvent

De gift van Sint Nicolaas (eerste helft 17e eeuw). Collectie: Museum Ons' Lieve Heer op Solder

West-Europa begint men nu de roem van Nicolaas te kennen. Vooral het overbrengen van zijn relieken van Myra naar Bari (Zuid-Italië) in 1087 stimuleert zijn verering in West-Europa. Ondertussen is hij zo populair geworden dat hij als heilige wordt vereerd, hoewel hij nooit officieel tot sint is verklaard.

De overbrenging van zijn relieken

Myra wordt in 805 veroverd door de troepen van de beroemde kalief Haroen al-Rashid. Deze laat in eerste instantie de kerk en de christelijke gelovigen met rust. Wanneer in de elfde eeuw de strijdbare islamitische Seldjoeken de stad veroveren, valt het doek voor de pelgrimsplaats van Sint Nicolaas. De inwoners van de Zuid-Italiaanse stad Bari brengen de relieken van Nicolaas in veiligheid. De monniken die in Myra over het graf van Nicolaas waken, noemen het echter diefstal. Paus Urbanus II verklaart in

1098 vervolgens zowel de sterfdag van Nicolaas op 6 december als de overbrenging van zijn relieken op 9 mei tot feestdag. In dezelfde tijd begint ook in Rusland de opmars van Nicolaas als heilige.

Op 6 december, de sterfdag van Nicolaas, is het groot feest op de kloosterscholen in het dertiende-eeuwse Duitsland en Noord-Frankrijk. Daar wordt Nicolaas als de patroonheilige van de scholieren vereerd. Tijdens zijn feest 'verschijnt' de heilige in een mirakelspel aan de kinderen. Hij brengt geschenken mee voor ijverige leerlingen en vermaant luie scholieren. Ook gaan de leerlingen als bisschop verkleed de straat op om geld te vragen. Vanuit Duitsland en Noord-Frankrijk verspreidt het feest zich naar onze streken. In de Middeleeuwen wordt Nicolaas ongekend populair. Hij is de beschermheilige van meer dan

vijftig beroepen en van ongehuwde meisjes en kinderen. Talloze kerken worden aan hem gewijd en talloze schilderijen en beelden worden over Nicolaas gemaakt.

Verbod als paapse superstitie

In de zestiende eeuw is het feest van Nicolaas één van de hoogtepunten in de winter. Naast een heilige mis en een processie (met of zonder een beeld van de heilige) op 5 en 6 december in de kerk, is er op straat van alles te doen: kermis en jaarmarkt. Daar worden allerlei lekkernijen verkocht. De Reformatie in Nederland wil Nicolaas als heilige laten verdwijnen. Predikanten strijden tegen de verering van de heilige Sint als 'paapse superstitie' (katholiek bijgeloof), maar kunnen het feest niet uitroeien. Vooral het aspect van het geven heeft hiervoor een te belangrijke plaats gekregen in de samenleving van de Republiek. Het feest is een familiefeest geworden, waarbij geschenken worden uitgedeeld. De cadeautjes die de kinderen krijgen zijn tot in onze tijd niet echt veranderd: een meisje krijgt een pop, haar broertje een balspel en voor iedereen is er koek en snoep. Stoute kinderen krijgen de roe in hun schoen. Hier komt de Sint als opvoeder om de hoek kijken: 'Wie zoet is krijgt lekkers, wie stout is de roe'.

Christelijke barmhartigheid

Bij het sinterklaasfeest hoort het geven van eetwaar en cadeautjes. Dat is in de Middeleeuwen al zo. In de barre wintertijd is het een teken van christelijke barmhartigheid om te delen. Uit talloze bronnen komt naar buiten dat zowel de kerk als de rijken op 'Sunte Nicolaesdach' ruimhartig aan de armen en kinderen geven. Na de hoogmis worden witte broden uitgedeeld aan de behoeftigen. In de Utrechtse Nicolaaskerk worden vanaf 1427 schoenen met geld gevuld. Op Sinterklaasmarkten zijn lekkernijen te koop: 'claeskoek', 'honinctaert' en 'masepeyn'. Ook dan al geloven de kinderen dat de Sint op zijn paard, rijdend over het dak in de nacht van 5 op 6 december goede gaven in hun schoen doet. De uitdeling van de armen met het sinterklaasfeest door de kerk verdwijnt tijdens de Reformatie. Het huiselijke feest blijft bestaan. Uit de zeventiende eeuw zijn lijstjes met cadeautjes voor kinderen overgeleverd. Sommige kinderen kregen ook toen al veel speelgoed en snoep.

Het Sint Nicolaasfeest, Jan Steen (1668)

Collectie: Museum Boijmans van Beuningen

Goed huwelijkman

Ondanks alle prekende predikanten en verboden in de zeventiende eeuw wordt in de periode 1700-1850 het sinterklaasfeest nog steeds gevierd. Maar de herinnering aan de heilige Sint Nicolaas is ver weg. Berucht zijn de sinterklaasmarkten waar allerlei snoepgoed en cadeautjes worden verkocht en waar jonge, huwbare meisjes en jongens elkaar treffen. Sinterklaas, de 'goed huwelijksman' is al heel lang de patroonheilige van ongehuwde meisjes. De burgerij vindt deze openbare sinterklaasviering maar niets. In een aantal plaatsen worden deze feesten verboden tot groot protest van de bevolking. Het feest

Sint Nicolaasfeest, Otto de Boer (1849)

Collectie: Fries Museum

wordt aangegrepen om kinderen aan te sporen tot hard werken op school en tot gehoorzaamheid aan de ouders. Sinterklaas ontwikkelt zich tot een feest om het burgerlijk ideaal van hard werken, verantwoordelijkheid en eigen ontwikkeling te promoten.

Maar Sint Nicolaas laat zich niet zonder slag of stoot opzij zetten. De bakkers en slaggers laten zich niet zomaar hun patroon ontnemen en ook de kooplieden ontvangen graag zijn bescherming. Veel steden in de Lage Landen hebben in de Middeleeuwen een Sint Nicolaasgilde. Naast sociale plichten voor de leden,

zoals het ondersteunen van weduwen en wezen, zijn er ook religieuze verplichtingen, zoals het onderhouden van het Nicolaasaltaar in de kerk. Na de overgang naar het protestantisme verdween het altaar voor de heilige. Maar de (Sint) Nicolaasgilden blijven in gebruik tot de afschaffing van het gildesysteem aan het einde van de achttiende eeuw.

Zie ginds komt de stoomboot

Vanaf het einde van de achttiende eeuw komt het Sint Nicolaasfeest voor in boekjes voor kinderen. De versjes gaan altijd over gehoorzaamheid en vlijtig leren. In de negentiende eeuw zorgt het prentenboek *Sint-Nicolaas en zijn knecht* van de onderwijzer

Wie zoet is krijgt lekkers, wie stout is de roe!

Jan Schenkman voor een ware revolutie. Hij maakt een fleurig en vrolijk prentenboek dat oude thema's vastlegt en nieuwe toevoegt. Sint Nicolaas is qua uiterlijk weer een echte bisschop. Maar Schenkman laat de Sint met een stoomboot uit Spanje komen. Sinterklaas wordt nu echt een feest voor kinderen, vooral gevierd op scholen. De Sint is niet zachtzinnig bij het bestraffen van kinderen, wie ongehoorzaam is gaat mee naar Spanje.

De bediende van Sinterklaas

Er zijn veel verhalen over Zwarte Piet. In Duitsland werd Nicolaas vergezeld door griezels met zwarte gezichten en kettingen. Maar onze Zwarte Piet lijkt daar in de verste verten niet op. Buiten dat is er in de Nederlandse bronnen geen sprake van een zwarte knecht. Pas in het midden van de negentiende eeuw duikt hij op. De bediende van Sint Nicolaas is een fraai gekleed manspersoon met een fluwelen jack en broek, die versierd is met goudgalon. Een fiere baret met een veer staat op zijn hoofd. Jan Schenkman is voor deze toevoeging verantwoordelijk. Waarschijnlijk gebruikt hij het idee dat een belangrijk persoon op een paard een paardenknecht nodig heeft. Het prachtige pak laat de rijkdom van zijn werkgever zien. Maar het takenpakket wordt

uitgebreid: als Zwarte Piet stopt hij stoute kinderen in de zak en speelt daarmee in op de angsten van kinderen om goed gedrag te stimuleren.

Na de Tweede Wereldoorlog verandert de functie van Piet. Onder invloed van pedagogische opvattingen wordt hij veel meer de hulpvaardige gezelschap van de Sint die pepernoten strooit en pakjes door de schoorsteen gooit. Vanaf de jaren tachtig staat de persoon van zwarte knecht ter discussie. Sommige mensen zien in de figuur Piet een vingerwijzing uit het koloniale verleden van Nederland. Ze vinden de zwarte helper een symbool van de onderdrukking van de zwarte medemens. Voor anderen is hij gewoon een vriendelijke kindervriend die zwart is.

De aankomst van Sint Nicolaas. Prent uit: Jan Schenkman, *Sint-Nikolaas en zijn knecht* (eerste druk, 1850)
Collectie: Wim Theunissen

De Goede Sint, litho van Rie Cramer
Speciale bijlage van de *Haagse Post* (1929)
Particuliere collectie

Pakjesavond

In alle voorgaande eeuwen zijn het de kinderen die van Sint Nicolaas cadeautjes krijgen. In de negentiende eeuw gaan ook de volwassenen steeds meer mee doen met het feest. Ze wisselen cadeautjes en surprises met gedichten uit. De oudste sinterklaasrijmen dateren uit het einde van de negentiende eeuw.

De damesbladen, zoals *Margriet*, geven vanaf 1925 tips voor het maken van surprises. Aan intochten en schoolfeesten wordt in de kranten steeds meer aandacht besteed. Polygoonjournaals met de intocht van Sinterklaas zijn er vanaf 1941. Door al deze gebruiken ontstaat een nationaal gevoel rond het feest, dat nog versterkt wordt door de uitzendingen van de intocht op de televisie met name vanaf de jaren zestig.

Nummer 1 van belangrijke tradities

Toch kent het feest een neergang. In november van 1992 luidt de schrijver Nicolaas Matsier in het *NRC-Handelsblad* de noodklok. Veel gezinnen kiezen er voor om onder de kerstboom pakjes te leggen. De Kerstman lijkt een geduchte concurrent van Sinterklaas te worden.

Sinterklaas werd in 2008 uitgeroepen tot de belangrijkste traditie in Nederland.

De actie van Matsier heeft succes gehad. Er worden actie-groepen opgericht die de viering bevorderen. Dit heeft er zeker aan bijgedragen dat in 2009 het sinterklaasfeest boven aan de lijst van meest geliefde tradities staat.

Hoe zal het met het sinterklaasfeest gaan in onze eeuw? Nog nooit heeft de Sint zoveel media-aandacht gekregen. Nu nog heeft hij zijn grote boek waarin alle verlanglijstjes van kinderen staan. Misschien heeft de Sint over 20 jaar wel een e-book met daarin alle wensen van kinderen digitaal opgeslagen. De Sint staat er om bekend dat hij zich aanpast aan de omstandigheden: hij heeft wel voor hetere vuren gestaan! ▶

Meer informatie: De tentoonstelling *Sint-Nicolaas op bezoek* is tot en met 3 januari 2010 te bezoeken in Museum Catharijneconvent, Lange Nieuwstraat 38 in Utrecht (www.sintnicolaasopbezoek.nl)

Sint-Nicolaasliederen

Tekst Frits Booy

Eind 2008 verscheen een geheel herziene herdruk van *Sint-Nicolaasliederen* door Henk van Benthem, docent aan het Conservatorium van Amsterdam. Daarin staan de oorspronkelijke teksten en melodieën van alle traditionele en enkele onbekende sinterklaasliederen. Deze herdruk bevat verbeteringen en vele aanvullingen en meer historische illustraties, alle nu in kleur. Er zit een cd bij.

Ook nieuw is de volledige weergave van de eerste editie van het boekje *Sint Nikolaas en zijn knecht* van de Amsterdamse schoolmeester Jan Schenkman. In dit sinterklaasboekje verschijnt de zwarte bediende – toen nog naamloos – voor het eerst. Niet wordt vermeld dat deze pas in een latere editie als een zestiende-eeuwse page gekleed gaat.

Huwelijkmaker

In zes hoofdstukken lezen we over: legendeliëden, 'Hylickmaker', volksliederen, kinderliederen, buitenlandse liederen en Sint Nicolaas van Tolentijn. Met deze indeling wordt goed aangegeven, hoe Sint Nicolaas achtereenvolgens werd gezien en gewaardeerd. In elk hoofdstuk staat interessante en recente historische informatie.

De legendeliëden gaan over het leven en de wonderdaden van de heilige Nicolaas, bisschop van Myra, die werkte in de vierde eeuw na Chr. Hij werd vereerd wegens zijn goede daden zoals het redden van zeelui in een storm. Als 'hylickmaker' (= huwelijksmakelaar) werd Sint Nicolaas in de zeventiende en achttiende eeuw met diverse liederen door meisjes aangeroepen om hun een man te bezorgen. Deze liederen zijn vaak komisch.

Kapoentje

'Sinterklaas kapoentje', 'Sinterklaas goedheiligman' en dergelijke zijn volksliederen, omdat ze zonder dichter en componist zijn overgeleverd. Sint Nicolaas is hier al geworden tot Sinter-

klaas, een onzichtbare figuur, die bedreigend klopt op deuren en ramen en vraagt naar stoute kinderen. Jammer dat de auteur niet meedeelt, dat Sinterklaas eerst nog een soort kinderschrik was, die in West- en Midden-Europa eeuwenlang gebruikt werd om kinderen in het gareel te houden. 'Kapoentje' komt volgens Van Benthem van de misdadiger Klaas Kapoen. Dat lijkt me niet juist, want dat staat enorm haaks op de positieve reputatie van de weliswaar strenge maar rechtvaardige oude kindvriend. 'Kapoentje' kan een verbastering zijn van 'patroontje' (= beschermheilige).

Moriaan

Het grootste aantal liederen zijn de sinterklaasliedjes voor de jeugd zoals het overbekende 'Zie, de maan schijnt door de bomen' van J.P. Heije en 'Zie, ginds komt de stoomboot' van Schenkman. Volgens de auteur heeft Schenkman de zwarte knecht, de zak, de stoomboot en Spanje als land van herkomst verzonnen. Wat de zak betreft, klopt dat niet, want die zien we al op een Duitse afbeelding uit circa 1740.

Er zijn ook buitenlandse liederen opgenomen, waaronder 'Een moriaan zo zwart als roet' van de Duitse kinderarts Heinrich Hoffmann. In dat lied komen een Moriaan en de 'grote Nikolaas' voor, maar vanwege hun naam, kleding en functie hebben beiden volgens mij niets te maken met Sinterklaas en Zwarte Piet.

Mijn conclusie: *Sint-Nicolaasliederen* is een zeer verzorgde en interessante uitgave, die elke sinterklaasfeestvierder op haar of zijn verlanglijstje moet zetten. ▶

Henk van Benthem, *Sint-Nicolaasliederen. Oorspronkelijke teksten en melodieën met cd* (Leidschendam 2009)

ISBN 978 9076542 263

De legende van de drie meisjes (1425)
Collectie: Rome, Vaticaanse Musea
Foto: Museum Catharijneconvent

Borduursel van zijde met Sint Nicolaas en de drie kinderen in een tobbe (1626-1649)
Collectie: Museum Catharijneconvent

Sinterklaaslexicon

Tekst Frits Booy

Dit najaar verschijnt een totaal herziene druk van *Sinterklaaslexicon – Sinterklaas van A tot Z* door Marie-José Wouters. Dat is erg nodig, omdat in deze herdruk een aantal onjuistheden in de eerste druk wordt gecorrigeerd.

Wouters heeft in vele jaren talloze interessante feiten, verhalen en wetenswaardigheden over Sinterklaas en zijn feest voor deze uitgave verzameld. Naast vrij bekende gegevens treffen we ook vele minder bekende zaken aan. Het is erg handig dat er vaak in lemma's naar andere lemma's wordt verwezen. Bijlagen met oude teksten en een bronnenlijst besluiten het boek. Wouters heeft veel belangrijk werk verzet, wat vraagt om grote bewondering.

Bronnen

Besproken worden onder andere Amsterdam, chocoladeletters, discriminatie, Frankrijk, gedicht, intocht, kleding, legendes, vrijers en Zwarte Piet. Het langste lemma is 'legendes': er zijn er 111 opgenomen. Dat lijkt me teveel van het goede, want een lexicon hoeft niet uitputtend te zijn.

Er worden vele oude bronnen genoemd; dit zijn helaas geen bronnen uit de tijd waarin Sint Nicolaas leefde, maar ze tonen ons wel, hoe intens hij werd vereerd. Het is handig te weten waaruit de kleding van Sinterklaas bestaat en hoe elk onderdeel heet. Ook de historische informatie over de gilden is interessant, het waren meestal koopmansgilden, die in de kerk hun eigen kapel hadden of een ziekenhuis stichtten.

Nederlands-Indië

Ook interessant is het lemma dat beschrijft hoe het sinterklaasfeest in Nederlands-Indië werd gevierd. Dat lijkt soms net op carnaval met wilde dansen en vreemde maskers. Jammer is wel dat niet wordt vermeld dat men vroeger in ons land met maskers op voor Sint en Piet speelde. Dat scheidde weer een baard en schmink! Over Zwarte Piet wordt veel informatie verstrekt zoals over zijn voorlopers onder wie zelfs de duivel! De relatie met Nederlandse en Duitse kinderschrieken wordt echter nauwelijks genoemd.

Lexicon

Sommige informatie is niet up-to-date: zo duikt de naam 'Zwarte Piet' eerder op dan het Lexicon vermeldt en wordt de Zilveren Pepernoot al jaren niet meer uitgereikt. Andere informatie is niet (zo) relevant zoals het klotteren, het knittelvers, de kiepmand en de NEN-norm. Dan had er beter meer verteld kunnen worden over sinterklaasboeken en -prenten. Ook over (vooral politieke) spotprenten was veel wetenswaardigs te melden geweest. Het lemma over havensteden met een Nicolaaskerk is niet duidelijk, want opeens gaat het over andersoortige steden met zo'n kerk.

Het *Lexicon* is rijk geïllustreerd met bekende en onbekende afbeeldingen in kleur, waarvan sommige zeer verrassend zijn zoals een loterijprent uit 1558 en een foto uit 1943 met Sinterklaas in een fietskar.

Al met al vervult het *Sinterklaaslexicon* een lang gekoesterde wens van degenen die meer over het sinterklaasfeest wilden weten. Het is een prachtig en boeiend boek en het aanschaffen zeer waard. ▶

Marie José Wouters, *Sinterklaaslexicon - Sinterklaas van A tot Z* (tweede druk, Haarlem 2009) ISBN 978 90 230 1246 7

De Nederlandse televisiesint

Op 1 november 2008 maakte Koningin Beatrix de uitslag bekend van een groots opgezette enquête naar de populariteit van tradities en gebruiken in Nederland. Het leverde een weinig verrassende winnaar op: Sinterklaas. Binnenkort zet deze Spaanse bisschop weer voet op Nederlandse bodem en zal hij tot en met 5 december op ontelbaar veel plaatsen feestelijk onthaald worden. Daarnaast zal hij in menig televisieprogramma zijn opwachting maken.

In nummer twee van het tijdschrift *Het alledaagse leven* poneert Albert van der Zeijden de interessante stelling dat door de televisie het Sinterklaasfeest zich langzaam aan ontwikkelde tot het belangrijkste nationale feest in Nederland. De intocht van Sinterklaas werd al in 1952 live uitgezonden op de Nederlandse televisie. De eerste negen jaar werd de Amsterdamse intocht op tv uitgezonden.

Stadspromotie

Dat de intocht van Sinterklaas ieder jaar opnieuw tot de best bekeken en hoogst gewaardeerde programma's behoort, hangt, volgens Van der Zeijden, met een paar zaken samen. 'Op de eerste plaats had Amsterdam zich al in de jaren dertig ontwikkeld tot het vlaggenschip van de Nederlandse Sinterklaasviering. Enkele Amsterdamse notabelen gebruikten de Sinterklaasintocht doelbewust om de stad te promoten en het imago van de hoofdstad te verbeteren. Daartoe werd de bekende Amsterdamse toneelspeler Eduard Verkade ingehuurd om de rol van goedheiligman te spelen. Een tweede punt is dat de aanwezigheid van burgemeester en wethouders de ontvangst van de Sint tot een echte officiële gebeurtenis maken.' Een saillant detail is, zo ontdekte de aan het Nederlands Centrum voor Volkscultuur verbonden onderzoeker, dat de Zwarte Pieten in de jaren dertig gespeeld werden door een tiental in Nederland verblijvende Surinamers. 'Dit is', zegt Van der Zeijden, 'natuurlijk opmerkelijk als we dit relateren aan de ophef die een jaar of tien geleden in de Surinaamse gemeenschap ontstond over het vermeende discriminatoire karakter van Zwarte Piet.'

Tekst

Cor van der Heijden

Geen Amsterdamse Sint in Rotterdam

De derde en misschien wel belangrijkste reden ter verklaring van de grote populariteit van de televisie-intochten, moet bij de kwaliteit van de televisiesinten en een deel van zijn assistenten zelf gezocht worden. De eerste 'nationale Televisiesint' was de Amsterdamse dierenarts Jan Gajentaan (1902-1987). Hij liet tot 1962 vanaf midden november menig kinderhart sneller kloppen. Slechts één jaar moest hij op tv verstek laten gaan. In 1960 werd niet de Amsterdamse intocht uitgezonden, maar stonden de filmcamera's in Rotterdam opgesteld. Terwijl het in 2008 geen probleem is dat een Amsterdammer burgemeester in Rotterdam wordt, was het bijna een halve eeuw geleden onbespreekbaar dat een Amsterdamse Sint in Rotterdam feestelijk ingehaald zou worden. In dat jaar mocht de Rotterdammer Dick van Bommel, getooid met staf en mijter, zijn debuut als Televisiesinterklaas maken.

Een mooi sprookje kan nooit een leugen zijn

Tussen 1965 en 1985 groeide acteur Adrie van Oorschot, de jongere broer van uitgever Geert van Oorschot, dankzij zijn rol als Sint uit tot een Bekende Nederlander. Omdat er in de beginjaren maar één of twee televisienetten waren en nagenoeg iedereen de intocht volgde, nam ook de populariteit van hoofd-piet Piet Römer en presentatrice Mies Bouwman – door de hoofd-piet steevast met 'Vrouwtje Bouw' aangeduid – een ongekende vlucht. Van Oorschot, zo is de overtuiging van Albert van der Zeijden, heeft in belangrijke mate bijgedragen aan de metamorfose van Sinterklaas van boeman en kinderschrik tot de goedmoedige en milde Sint die wij nu kennen. Van Oorschot vatte zelf het Sinterklaasfeest-nieuwe-stijl kernachtig samen: 'Een mooi sprookje kan nooit een leugen zijn'.

Hoewel Van Oorschot na ruim twintig jaar nog niet op zijn rol was uitgekeken, stapte in 1986 in Zutphen een geheel andere Sint van Pakjesboot 12. Van der Zeijden heeft niet precies kunnen achterhalen waarom er in 1986 een wisseling van de wacht plaatsvond. 'Ik denk dat het vooral te maken heeft met de slechte chemie tussen Van Oorschot en Aart Staartjes, die enkele jaren daarvoor begonnen was als presentator en in die rol een zwaar stempel op de televisieregistratie drukte.'

Geschiedenis van Sinterklaas

Sinterklaas is één van de populairste Nederlandse tradities. Het beeld dat we van deze middeleeuwse heilige hebben, komt voor een deel voort uit negentiende-eeuwse prentenboeken. Van oorsprong is Sinterklaas een katholieke heilige. Maar ten tijde van de Republiek ontwikkelde zijn viering zich tot een huiselijk feest in familiekring.

Hoe komt het dat deze uit Turkije afkomstige beschermheilige van kinderen en zeevarenden zou uitgroeien tot een icoon van de Nederlandse identiteit?

Albert van der Zeijden, *Suikergoed & surprises. Over Sinterklaas verscheen als deel 2 van de reeks het Alledaagse leven (Zwolle 2008). Het boekje is te bestellen door € 8,50 (€ 5,95 plus verzendkosten) over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur o.v.v. sinterklaas.*

Nederlands cultureel erfgoed

Bram van der Vlugt zorgde er vanaf 1986 voor dat de Sint steeds meer menselijke trekjes ging vertonen. Terwijl in de beginjaren Sinterklaas na zijn aankomst in Nederland maar mondjesmaat op tv te zien was, is hij momenteel nauwelijks meer van het scherm weg te slaan. 'Ik durf de stelling te verdedigen', zo filosofeert Van der Zeijden, 'dat mede dankzij het veelgeprezen Sinterklaasjournaal de Sint de dreigende machtsgreep van de Kerstman heeft weten te pareren. Hoe dan ook: Sinterklaas wordt nu als onvervreemdbaar Nederlands cultureel erfgoed gezien. En daar zag het toen Bram van der Vlugt in 1986 de kromstaf overnam niet naar uit. Met dank aan de tv!'

Albert van der Zeijden, *Suikergoed & surprises. Over Sinterklaas, deel 2 van het alledaagse leven. Tradities & trends in Nederland.*

Frans Hals: Rommelpotspeler (ca 1620)
Collectie: Kimbell Art Museum, Fort Worth, Texas

Jan Steen: Het Driekoningenfeest (1668). Collectie: Staatliches Museen, Kassel

De Rommelpot

Tegenwoordig wordt er in de bio-industrie continu geslacht, maar van oudsher was november de slachtmaand. Op het platteland had elk gezin op z'n minst één varken dat er dan aan moest geloven. Het slachten deed men zelf of er kwam een slachter aan huis. Met de achterpoten aan een ladder gehangen werd het varken van boven naar onder opengesneden en als eerste werden de ingewanden verwijderd. Vervolgens kwam de blaas tevoorschijn en meestal was er wel een jongetje in de buurt dat juist hier op vol spanning stond te wachten. Die blaas moest en zou hij hebben voor het vervaardigen van een rommelpot. Er stond wel iets tegenover, in ieder geval in Brabant: het jochie moest eerst de kont van het varken kussen. Ondanks het risico om vervolgens door vriendjes 'blote konten kusser' genoemd te worden, had hij het er graag voor over.

Een rommelpot is een muziekinstrument. Een primitief instrument, maar toch. Technisch gezien hoort het bij de familie van de membraaminstrumenten; het geluid wordt geproduceerd door een gespannen vel door middel van slaan (trommels), blazen (mirlitons) of, in dit geval, wrijven. Daarom wordt het ook wel wrijftrommel genoemd.

Muziekinstrument

Het instrument bestaat uit een aardewerk pot, bespannen met een varkensblaas. Hierin is een stokje gestoken, dat aan de varkensblaas is bevestigd. Door over dit stokje te wrijven wordt de varkensblaas in trilling gebracht, de pot dienst als klankkast en er ontstaat een brommend geluid. Dit is het principe, er is een groot aantal varianten.

Tekst

Peter Koene

Was vroeger de pot altijd van aardewerk, bijvoorbeeld een oude haring- of boterpot, tegenwoordig wordt ook vaak een glazen pot gebruikt, een verblik of conservenblik. In plaats van kwetsbare varkensblaas kiest men wel voor dierenhuid, zoals bij een trommelvel, maar ook stevige plastic zakken kunnen als membraam dienst doen. Het stokje is veelal een rietstengel, maar bamboestokjes worden ook gebruikt. Dat stokje wordt precies in het midden van de varkensblaas vastgeknoopt alvorens deze over de pot wordt gespannen. Het stokje kan al dan niet met hars worden ingesmeerd en er kan over het stokje worden gewreven door – met spuug – natgemaakte vingers of met een vochtig zeemleren lapje.

Er zijn ook varianten waarbij het stokje op en neer wordt geschoven door een in de blaas gemaakt gaatje. Het vel moet hoe dan ook heel strak over de pot worden gespannen, zodanig dat het stokje rechtop blijft staan, en vervolgens met touw vastgemaakt kan worden.

Varkensblazen werden niet alleen gebruikt voor het maken van rommelpotten. Ook handtrommels en tamboerijnen werden er mee bespannen, opgeblazen diende hij als klankkast voor de éénsnarige viool of bas, blazeverer genaamd, maar er werden ook lampenkapjes van gemaakt en in de Middeleeuwen werden in plaats van glas soms aan elkaar genaaide varkensblazen in de vensteropening geplaatst.

Varkensblaas

Tegenwoordig kom je bij de grote slachthuizen niet gemakkelijk meer aan een varkensblaas. Via mijn eigen groene slager lukte het mij enige jaren geleden nog wel er één te bemachtigen. Maar het is geen wonder dat tegenwoordig voor de rommelpot andere materialen worden gebruikt.

De varkensblaas werd soms in zout water gezet maar meestal door middel van een pijpenstootje strak opgeblazen en vervolgens in de schouw gehangen om te drogen. Als hij er na een aantal weken een beetje perkamentachtig uitzag, was hij droog genoeg. Een dun bamboestokje met een lengte van 20 à 30 centimeter werd met een verdikt uiteinde in de blaas geknoopt en de rommelpot kon worden voltooid.

In Yerseke is het met de koenkelpot lopen nog een levende traditie

Jeugd van Kessenich, jaren vijftig

Uit: Wim Bosman, Traditionele muziek uit Vlaanderen

Foekepot en Koenkelpot

In de zestiende en zeventiende eeuw was de rommelpot al een gekend instrument. We komen het althans tegen op schilderijen van onder meer Breughel en Frans Hals. In een nieuwjaarsliedje van rond 1600 klinkt het:

*Tsa laet ons koopen nieu logenboeck
Het jaer verlopen, raecht in een hoeck
Nu moet men quelen en wesen sot
al soumen spelen slecht op een schot
Want hier en daer singht men voorwaer
het nieuwe jaer op menich rommelpot.*

Hoe maak je een rommelpot?

een pot of blik met rand

een varkensblaas; knip die doormidden zodat er een rond vel overblijft; daarna weken in warm water

een (bamboe)stokje; maak op ca. 1 cm van het uiteinde een inkeping rondom

leg de blaas met het midden over het uiteinde van het stokje

knoop met een touwtje de blaas rond de inkeping stevig vast

trek de blaas over de pot, met het stokje in het midden en bind hem met een touw stevig vast onder de rand van de pot

Een *logenboek* is een almanak, naast de Bijbel vaak het enige boek dat men in huis had en dat uiteraard elk nieuw jaar opnieuw moest worden aangeschaft.

Een typisch instrument van de Lage Landen is de rommelpot niet, want het komt voor in heel Europa en ook daarbuiten. Zo kent men in Roemenië en Hongarije de *Buhay* in de vorm van een vat of houten tonnetje, bespannen met een dierenhuid. In Brazilië gebruikt men voor de *cuíca* een metalen trommel, waardoor een hoog geluid ontstaat. In Centraal Afrika wordt een geitenhuid over een kalebas gespannen en daar wordt de rommelpot, de *shingwano*, door de medicijnman gebruikt bij rituele dansen.

In onze streken zijn voor het instrument diverse namen in gebruik. Naast het meer algemene rommelpot vinden we *foekepot* (Overijssel), *koenkelpot* (Zeeland, Vlaanderen), *poverpot* (omgeving Sliedrecht), en ook namen als *brompot*, *prutpot* en *doedelpot* komen voor. De naam heeft meestal wel iets te maken met de voortgebrachte klank.

Op de oude schilderijen wordt de rommelpot soms bespeeld in combinatie met andere instrumenten, zoals fluit of vedel. In de negentiende eeuw lijkt het een solo instrument geworden. Bedelmuzikanten begeleidden bij bepaalde gelegenheden hun versjes op de rommelpot. Nog weer later, tot in onze tijd toe, zijn het alleen nog maar kinderen die met hun zelfgemaakte rommelpotjes langs de deuren gaan. Was het gebruik al in de eerste decennia van de twintigste eeuw uitgestorven, dan is het vaak door middenstand of clubhuiswerk plaatselijk nieuw leven ingeblazen en gebeurt zowel het bouwen van de rommelpot als het spelend langs de deuren gaan in georganiseerd verband. Verder wordt het instrument nog slechts gebruikt door een enkele volksmuziek- of folkgroep.

Rommelpotterij

In onze contreien werd en wordt de rommelpot bij verschillende feestelijke gelegenheden gebruikt. Men gaat de deuren langs om te bedelen, vroeger om geld, tegenwoordig ook vaak om snoep of fruit. De bijbehorende liedjes of versjes worden

nogal eens tamelijk onverstaanbaar afgeraffeld. Een liedje dat vaak gezongen wordt is in het hele land in diverse (dialect) varianten bekend:

*Ik heb zo lang met de rommelpot gelopen
Ik heb geen geld om brood te kopen
Rommelpotterij, rommelpotterij
Geef me een centje dan ga 'k voorbij.*

De meeste liedjes hebben nauwelijks een echte melodie. Hooguit drie of vier tonen, iets in de trant van 'Sinterklaas Kapoentje'. Het gebrom of gefroep van de rommelpot overstemt meestal het gezang.

De beste kans om een rommelpot te horen heeft men met oud en nieuw en op Vastenavond. In wat mindere mate worden rommelpotliedjes gezongen met Sint Maarten en Driekoningen. Vroeger was op 11 november misschien de varkensblaas nog niet droog genoeg. Toch werd met Sint Maarten met de rommelpot gelopen, zoals in Noord Holland:

*Hier woont een rijke man
Die zoveel geven kan
Veel zal hij geven
Lang zal hij leven
Zalig zal hij sterven
De hemel zal hij erven
Klink op de busse
Alle mooie meisjes hebben een man
Behalve ik en mijn zusse
Hier een stoel en daar een stoel
Op ied're stoel een kussen
Meisje hou je kinnebak toe
Of 'k sla 'r een pannenkoek tussen
Foekepotterij, foekepotterij
Geef mij een oortje, dan ga ik voorbij
'k Heb zo lang met den foekepot gelopen
'k Heb geen geld om brood te kopen
Foekepotterij, foekepotterij,
Geef mij een oortje, dan ga ik voorbij.*

Oudejaarsavond of nieuwjaarsdag was de volgende gelegenheid. Dit versje – waarin de rommelpot niet voorkomt – kreeg ik

Rowan Schrijver uit Dalfsen. Foto: dalfsennet.nl

van iemand die het in zijn jeugd had gezongen in Capelle aan de IJssel:

*Een luisje en een vlo'tje
Die sprongen samen slootje
Die sprongen samen paar aan paar
Wij wensen u een gelukkig Nieuwjaar.*

In het Zeeuwse Yerseke hanteren kinderen de koenkelpot en daarnaast kent het stadje de enige echte 'Koenkelpotfanfare'. Het volgende liedje tekende ik in een aantal varianten op in het stadje Tholen, zowel bij ouderen als bij kinderen. De kinderen zingen daar nog altijd bij zo'n zelfgemaakt instrumentje: een conservenblikje, bespannen met een plastic zak:

*Klein zieltje, klein zieltje zat achter de trap
Klein zieltje, klein zieltje, die lust er geen pap
En als je geen pap lust dan eet je maar brie
En als je geen brie lust dan eet je maar nie
Ouwe jaar uut, nieuwe jaar in
Busje gaat open en stop er wat in
Geef wat, gooi wat
Volgende jaar alweer wat*

Soms werd dit liedje gevolgd door
*Schipper, schipper, jij moet zeilen
Schipper, schipper, rommel in de pot
Geef me een cent voor de rommelpot*

Overigens is het lied van Klein Zieltje niet typisch van Tholen of uit Zeeland. Waarschijnlijk is het een overblijfsel van een religieus lied. Varianten zijn opgetekend in onder meer Broek in Waterland, Zuid Holland en Groningen.

In Bergen op Zoom leerde ik het, eveneens op veel andere plaatsten voorkomende liedje:

*Nieuwejaarre zoete, het verken heeft vier voeten
Vier voeten en een staart, 't is nog wel een stuiver waard
Hier woont wel een goeie vrouw, die nog wel wat geven zou
Lang mag ze leven, veul mag ze geven
Honderd jaar na deze dag hoop ik dat ze nog leven mag*

Werd er niets gegeven, dan luidde de laatste regel:
Honderd jaar na deze dag kap ze dan d'r kop maar af!

In Sliedrecht loopt men met de poverpot en zingt daarbij:

*'k He zo lang met de poverpot geloope,
Nog geen geld om brood te koope,
Aale bakkerij, steek in me zij,
Steek in me broek,
Aale haone koekeroekeroek.
'k Ben d'reen van Hille,
M'n broek zak van m'n bille,
'k Ben d'reen van stijve Kros,
'k Mo gaon povere voor de kost.*

*Vrouw gee' me dut, Vrouw gee' me dat,
Gee' me 'n stuksie Van 't vaareke z'n gat.
't Vaareke het z'n gat gebrand
Achter an z'n staertie,
'k Wens ie aal wa wenselijk
is, Gezegend nieuwe jaertie.
Gee' me 'n trossie druive,
Dan hed ik wat te kluive,
Gee' me 'n appel of 'n peer,
Dan kom ik 't heele jaer nie meer.
En m'n geld is op, En m'n brood is op,
En nou hed ik niks te ete,
M'n schoene zijn verslete,
M'n moeder mag 't nie wete,
M'n vaoder het geen geld,
Is dat nie slecht gesteld?
Vollek!*

Speelmansgroep Madlot speelt rommelpotliedjes.

Op Driekoningen gaat men – vroeger volwassenen, tegenwoordig kinderen – meestal verkleed langs de deuren en er wordt gezongen bij een verlichte, draaiende ster. Maar soms wordt ook bij deze gelegenheid de rommelpot gehanteerd. Het meest bekende liedje, door mij gehoord te Bergen op Zoom, maar algemeen voorkomend, luidt:

*Driekoningen, Driekoningen, geef mij een nieuwe hoed
Mijn ouwe die is versleten, mijn moeder mag het niet weten
Mijn vader heeft geen geld. Drie koningen in het veld*

Ook met vastenavond, de laatste carnavalsavond vóór aswoensdag, klinken soms de bedelliedjes. Uit Huissen komt het volgende:

*Liefste blanke moeder,
Gif mien 'n stukske spek.
Dreug brood heb ik gebrek.
Schone jonge vrouwe,
Wil maor gaon trouwe
Vur plezier.
't Hèb al zo lang mè de foekepot gelope,
En nog gin centje um brood te kope,
Foekepotteri'
Foekepotteri'
Gif mien 'n centje
Dan gao'k vurbij*

Tenslotte een liedje uit de tijd dat ik in Eindhoven woonde, zo'n 25 jaar geleden. Toen kwamen daar groepjes kinderen aan de deur met verschillende versies van het volgende liedje:

*Jan 't is Vastenavond
Ik kom niet thuis voor 's avonds
's Avonds in de maneschijn
als vader en moeder naar bed toe zijn
'k Heb gezongen en niks gehad
Snij een stuk van 't verken's gat
Het verken's gat is togevroren
Mieke is het mes verloren
Kinnebakkerij, kinnebakkerij
Geef me een cent, dan ga 'k voorbij
Geef me 'n appel of 'ne peer
dan kom ik het hele jaar niet meer.*

Ons is geboren

Madlot is een speelmansgroep, die zich gespecialiseerd heeft in de traditionele muziek vanaf de zeventiende en achttiende eeuw, maar de groep speelt ook repertoire uit vroegere en latere perioden. Daarbij wordt gebruik gemaakt van oude instrumenten, zoals de doedelzak, schalmei, koeienhoorn en blokfluit. Er wordt evenwel niet gestreefd naar reconstructies, maar ook relatief nieuwere instrumenten als viool en trekharmonica horen bij het kenmerkende instrumentarium. Madlot gaat wel altijd op zoek naar de bronnen, bijvoorbeeld manuscripten uit de achttiende en negentiende eeuw en boeken als *Oude en Nieuwe Hollandse Boerenlietjes en Contradansen*, een uitgave van rond 1700.

Madlot heeft een nieuwe CD uitgegeven *Ons is geboren*, met muziek tussen Advent en Driekoningen. Hiervoor putte de groep uit oude manuscripten en verzamelingen. Op de CD staan rommelpottenliedjes, maar ook oude liederen als 'A la berlina postiljon' en 'Een serafijnse tonge'. Meer informatie: www.madlot.nl.

Dit was slechts een kleine bloemlezing; er bestaan nog meer rommelpotliedjes in talloze varianten. Geïnteresseerden kunnen daarvoor de Nederlandse Liederenbank van het Meertens-instituut raadplegen: www.liederenbank.nl. Een aantal van de liedjes die ik zelf optekende zijn te horen op de CD van Madlot met kerst- en nieuwjaarsliederen: 'Ons is geboren'. Zie ook www.madlot.nl. Een leuke filmpje van kinderen met de rommelpot in Sint Maartensdijk (Tholen) staat op YouTube: www.youtube.com/watch?v=CZWKshotFBM ▶

Alledaagse dingen

Deelnemers aan het Jaar van de Tradities

Noordzeezwemmen

Op Vlieland bestaat een oude, gezellige traditie: het Noordzeezwemmen. In oktober wordt op dit eiland nog veel in de Noordzee gezwommen, in tegenstelling tot op het vasteland, waar na de zomermaanden bijna niemand zich meer in het water waagt. Om deze oude Vlielandse traditie meer bekendheid te geven, heeft een aantal enthousiastelingen speciaal voor het Jaar van de Tradities 'Burgers voor Noordzeezwemmen' opgericht.

Burgers voor Noordzeezwemmen,
Zeilstraat 112, 2586 RG Den Haag

Carrousel van de Tradities

In het kader van het Jaar van de Tradities organiseert een aantal Brabantse Bibliotheken in samenwerking met het Regionaal Historisch Centrum Eindhoven dit najaar de 'Carrousel van de Tradities'. Deze bestaat uit een reeks lezingen die alles te maken hebben met (Brabantse) tradities.

Het programma is te lezen op
www.uitmetjebiebpas.nl.

Volkscafés

Door hun alledaagse en ongedwongen karakter maken volkscafés deel uit van het cultureel erfgoed van Vlaanderen. Hun interieurs, geschiedenis, verhalen en anekdotes zijn zo belangrijk dat deze niet verloren mogen gaan. *Volkscafés, Vrouwentongen & mannenpraat* is een prachtig foto-boek. Fotograaf Jimmy Kets geeft de levendigheid van de hedendaagse volkscafés met een vleugje humor weer.

Een uitgave van Volkskunde Vlaanderen en het Davidsfonds Uitgeverij (www.volkskundevlaanderen.be en www.volkscafes.be)

Utrecht tijdens de Grote Depressie

De financiële crisis doet denken aan de Grote Depressie van tachtig jaar geleden. Maar hoe reëel is die vergelijking? Van bittere armoede, voedselverstrekkingen, crisiscomités en lange rijen werklozen voor stempelokalen lijkt nu nog geen sprake. Een themanummer van *Oud-Utrecht* over de Grote Depressie.

Oud-Utrecht, jaargang 82, nummer 5 (2009)

www.jaarvandetradities.nl

Vlaamse Sint Maarten en Sint Nicolaas

Erfgoedcel Waasland organiseert op zaterdag 21 november een symposium over Vlaamse Sinterklaas- en Sint-Maartengebruiken. Deze tradities werden onlangs opgenomen in de Inventaris van het Immaterieel Cultureel Erfgoed Vlaanderen. Momenteel is Erfgoedcel Waasland in samenwerking met partnerorganisaties bezig met de inventarisatie en documentatie van alle gebruiken en tradities rond de vieringen van Sinterklaas en Sint Maarten.

Erfgoedcel Waasland, Ode de Zutter, Lamstraat 113,
9100 Sint-Niklaas (www.erfgoedcelwaasland.be)

Zou de goede Sint wel komen?

In de Tweede Wereldoorlog was het sinterklaasfeest een goede aanleiding om je in gedichten negatief over de bezetter uit te laten. Van felle aanklachten tegen Jodenvervolging tot een vrolijke noot over een rol toiletpapier in tijden van schaarste.

Hinke Piersma, *Zou de goede Sint wel komen...*, *Sinterklaasgedichten uit de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2009)

Rotterdam Zuid

De geschiedenis van Rotterdam Zuid voert ver terug. Het gebied werd vooral gebruikt om ongewenste zaken als een pesthuis en traankokerij te vestigen. In Feijenoord kwamen een haven en huizen van slechte kwaliteit voor de arbeiders die in het gebied werkten. In het Historisch Museum Rotterdam biedt de tentoonstelling 'Ziet Zuid' de bezoekers een kijkje in het dagelijks leven van de bewoners, hun gewoonten, gebruiken, feesten en rituelen.

De tentoonstelling is tot en met 15 november te zien in 't Gemaal, Pretoriaaan 141 in Rotterdam Zuid (www.historischmuseumrotterdam.nl).

Hoe viert u Sinterklaas thuis?

Museum Catharijneconvent in Utrecht wil weten hoe het Sinterklaasfeest thuis gevierd werd en roept mensen op om hun eigen foto's in te sturen, met het bijbehorend verhaal. De foto's van Sint op bezoek, surprises, pakjesavond, schoenzetten en zingen kunt u inclusief verhaal insturen naar www.sintnicolaasopbezoek.nl.

De kleurrijke wereld van Jaap Oudes

Een processie in het Portugese Fatima of een bonte carnavalsstoet in Rio. In duizenden beelden vertellen TV of computerbeeldscherm het verhaal van feesten, optochten en religieuze bijeenkomsten over de hele wereld. Het veelzijdige werk van de Nederlandse kunstenaar Jaap Oudes (1926-1996) heeft eigenlijk hetzelfde effect.

Station Enkhuizen

Zijn bonte potloodtekeningen laten zich het best omschrijven als een kleurrijke beeldbuis, boordevol informatie over volksculturele zaken als huwelijk, feest, kermis en optochten. Niet met een wereldwijd bereik, maar vooral gericht op België, Frankrijk, Spanje en Nederland. Het Westfries museum en de Stichting Dirk en Jaap Oudes nemen u mee naar *de kleurrijke wereld van Jaap Oudes*. De overzichtsexpositie is vanaf 4 oktober tot en met 29 november te zien in het Westfries Museum te Hoorn.

Inspiratiebron

Al op jonge leeftijd trad Jaap Oudes, geboren in Alkmaar, in het artistieke voetspoor van zijn vader Dirk Oudes, een gerenommeerd kunstenaar en horlogier. Aanvankelijk kopieerde Jaap de kubistische stijl van zijn vader, maar al snel startte hij zijn zoektocht naar een eigen stijl. Voorzichtige schetsen kenmerken de beginfase van deze queeste in de jaren dertig. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zat Jaap noodgedwongen ondergedoken in de kelder van zijn ouderlijk huis om aan de verplichte tewerkstelling te ontkomen. Enkel verlicht door een petroleumlamp bracht hij daar vele uren door, met boeken, ecoline en penselen als gezelschap. Hier maakt hij kennis met 'Pallieter'. Een verhaal

Volkscultuur en folklore, het is de rode draad door het gehele oeuvre van Jaap Oudes.

geschreven door de Vlaamse auteur Felix Timmermans, over ongeremde levensvreugde en liefde voor natuur en landschap. Met de levenslustige Pallieter als hoofdpersoon. In die donkere kelder vond Jaap Oudes in 'Pallieter' de inspiratiebron voor zijn kleurrijke werk. Het begin van zijn eigen kenmerkende stijl.

Kleurrijke wereld

Na afloop van de Tweede Wereldoorlog tekende Jaap Oudes voornamelijk buiten, in de natuur. Een kunstopleiding heeft hij niet genoten. Hij maakte zich de basistechnieken eigen door veel en vaak te tekenen. Niet alleen in zijn directe omgeving (Alkmaar en Oudorp) maar ook elders. In Enkhuizen, Hoorn, Medemblik, op Marken en in De Rijp tekende hij dat wat hij om zich heen waarnam. Mensen, gebouwen, dieren, landschap, klederdracht, schepen, verhalen. Het alledaagse leven in zijn bonte verscheidenheid, het is kenmerkend voor zijn werk. De vele indrukken die hij opdeed verwerkte hij liefst gezamenlijk in één kunstwerk. Hierdoor lijken zijn tekeningen over elkaar te

Tekst

Westfries Museum

Illustraties

Stichting Jaap Oudes

Bulloper in Hoorn, die met zijn stier de boerderijen afging om de koeien te bevruchten.

buitelen van enthousiasme en joie de vivre. Geen stukje papier bleef daarbij onbedekt.

Duizelingwekkende taferelen

Met het verhaal van Pallieter in het achterhoofd vertrok Oudes in de jaren 1960 naar Vlaanderen. Hij wilde zich één voelen met de omgeving van Pallieters geestelijk vader Felix Timmermans. Ook daar tekende hij met groot enthousiasme dat wat hij in zijn directe omgeving waarnam, de mensen die hij ontmoette en de

verhalen die hij van hen te horen kreeg. Volkscultuur en folklore, het is de rode draad door zijn gehele oeuvre. Oudes kreeg de smaak te pakken en reisde af naar Frankrijk, Spanje en Portugal. Folkloristische elementen als stierenvechten, Don Quichote, optochten van reuzen en het Bourgondische Franse leven kregen een plaats in zijn authentieke, kleurrijke wereld. Ondanks deze internationale uitstapjes bleef Oudes zijn geboorteregio trouw. Gedurende zijn hele werkzame leven bleef ook West-Friesland een geliefd onderwerp. Meer dan eens plaatste hij klassieke elementen in een West-Friese setting: de heilige familie, Jozef, Maria en het kindeke Jezus, in een West-Friese sjees bijvoorbeeld. Oudes' eigen frisse kijk op het Bijbelse verhaal. Maar ook stadsgezichten van Hoorn, de sluis van Scharadam, het station van Heerhugowaard geplaatst in Enkhuizen en de banpaal in Schellinkhout getuigen van Oudes' liefde voor West-Friesland.

Kunstenaar aan het werk

Opgegroeid in een relatief welgestelde familie was het voor Jaap Oudes niet noodzakelijk om een bezoldigde aanstelling te vinden. Hij was echter van mening dat hij, net als ieder ander, moest werken. Daarom stond Oudes iedere ochtend op bij het krieken van de dag, om te werken aan zijn tekeningen en schetsen. Dag in, dag uit, resulterend in duizenden potloodtekeningen. De expositie *de kleurrijke wereld van Jaap Oudes* toont een selectie uit zijn gehele oeuvre. Een dwarsdoorsnede van zijn leven, werk en wereld.

Overzichtstentoonstelling

Het fascinerende werk van Jaap Oudes is vanaf 4 oktober tot en met 29 november te zien in de overzichtsexpositie *de kleurrijke wereld van Jaap Oudes* in het Westfries Museum. Samen met de Stichting Dirk en Jaap Oudes geeft het Westfries Museum met deze tentoonstelling een passende ode aan Jaap Oudes: volkscultureel kunstenaar, observator, maar bovenal een markante man, die met zijn authentieke tekeningen zijn eigen kleurrijke visie op de wereld verbeeldde. ▶

Meer informatie

Westfries Museum, Roode Steen 1, 1621 CV Hoorn, www.wfm.nl

Op zoek naar herinneringen aan Kanaleneiland

De Utrechtse wijk Kanaleneiland is veel in het nieuws. Het is een zogenaamde 'Vogelaarwijk' en veel van de berichtgeving over Kanaleneiland is negatief. Halima El Ghamarti is opgegroeid in deze wijk. Ze vindt het jammer dat er bijna alleen maar negatief geschreven en gepraat wordt over Kanaleneiland. Voor haar studie Cultureel Erfgoed heeft ze daarom, in samenwerking met OBS De Panda 'Herinneringen aan Kanaleneiland' opgezet, om kinderen bewust te maken van het erfgoed in hun eigen directe omgeving. Doel van het project is om kinderen met andere ogen naar hun wijk te laten kijken.

De wijk Kanaleneiland werd in de jaren zestig en zeventig gebouwd. In de wijk kwamen veel toenmalige gastarbeiders te wonen, die werden verenigd met hun gezin. Zo ook de ouders van Halima. Zij wonen vanaf de jaren zeventig in Kanaleneiland.

Halima El Ghamarti is in 1986 tijdens een vakantie in Marokko geboren en groeide op in Utrecht. Ze heeft altijd met plezier in Kanaleneiland gewoond, maar ze heeft de wijk ook zien aftakelen. De afbraak van haar oude school maakte Halima bewust dat ook deze betrekkelijk nieuwe wijk herinneringsplekken heeft en ze besloot om in haar eigen wijk een schoolproject op te zetten.

Halima heeft gekozen voor de studie cultureel erfgoed, omdat ze iets met kunst en cultuur wilde doen. De opleiding museologie, zoals de studie eerder heette, was gevestigd in Amsterdam Oost, een wijk die haar deed denken aan Kanaleneiland. Haar ouders begrepen in eerste instantie niet waarom ze wilde studeren en al helemaal niet haar keuze voor museologie. Wat kun je dan worden met zo'n studie? Halima besefte in de loop van haar opleiding dat ze hiermee ook projecten kan doen om de buurtparticipatie in haar eigen wijk te verhogen. projecten als

Tekst

Saskia van Oostveen

Foto's

Halima El Ghamarti

Hoe maak je leerlingen bewust van hun omgeving?

'Herinneringen aan Kanaleneiland'. Haar ouders en familie zijn blij verrast en reuze trots op het project van hun dochter.

Op stap met haar oude school

Halima besloot om haar eigen oude school OBS De Panda te vragen om mee te werken aan het project. Daarom was haar eerste stap het benaderen van haar oude onderwijzers. Deze waren enthousiast en hadden alle vertrouwen. Halima kon aan de slag.

In de inleidende les vroeg ze de leerlingen om thuis te gaan praten over hun herinneringen aan Kanaleneiland. Hoe zijn de families bijvoorbeeld terecht gekomen in Kanaleneiland en hoe zag de wijk er toen uit? Vervolgens hebben de kinderen de verhalen, en de objecten die hun herinneringen ondersteunden, mee naar school genomen. Al deze objecten, veelal foto's, zijn uitgebreid besproken in de klas.

Daarna nam Halima de kinderen mee naar het Utrechts Archief om meer te weten te komen over de stad Utrecht in het algemeen en hun wijk in het bijzonder. Na het Utrechts Archief zijn ze ook bij het Volksbuurtmuseum Wijk C gaan kijken. Dit is het enige buurtmuseum van Nederland, ontstaan uit trots voor de eigen wijk, de eigen omgeving en de eigen lokale geschiedenis.

Na deze indrukken en gesprekken is de klas een wandeling gaan maken door de wijk. Ze bezochten de plekken waarvan ze archiefmateriaal hadden gevonden. De kinderen fotografeerden met een wegwerpcamera de plekjes die het meest voor hen betekenden. Uit alle foto's die ze gemaakt hebben, hebben ze hun mooiste plek gekozen. Deze foto werd op een beschilderd paneel geplakt, zodat hij beter uit kwam. Van alle panelen heeft Halima in het schoolgebouw een tentoonstelling gemaakt. Op 23 september werd de tentoonstelling feestelijk geopend.

Leerlingen gaan op zoek naar de herinneringsplekken in hun betrekkelijk nieuwe woonwijk.

Bezoek aan het archief en museum

In probleemwijken worden veel, vaak heel dure, sociaal-culturele projecten gestart, maar wat zijn de succesfactoren voor een dergelijk project? 'Herinneringen aan Kanaleneiland' was een succes, hoe kwam dat? Het feit dat Halima is opgegroeid in Kanaleneiland en zelf Marokkaanse is, heeft dit project zeker geholpen. Toen ze OBS De Panda, haar oude 'zwarte' basisschool, benaderde voor haar project, kreeg Halima in eerste instantie geen gehoor. Pas toen zij zelf bij de school langs ging en haar oude juffen op zocht, was er enthousiasme. Halima weet wat er leeft in Kanaleneiland en kent de gewoonten, gebruiken en volkscultuur van de wijk. Dat maakte het voor haar gemakkelijker om contacten te leggen en vertrouwen te winnen.

Na overleg besloot de school dat de kinderen van groep 6 het meest geschikt waren voor het project. Deze kinderen zijn op een leeftijd dat ze zich meer en meer gaan interesseren voor hun omgeving, de perfecte doelgroep dus. Om 'Herinneringen aan Kanaleneiland' te financieren, heeft Halima een leefbaarheidsbudget bij de gemeente aangevraagd. Elke gemeente heeft een potje met geld voor burgerinitiatieven om de buurtparticipatie te vergroten. Met dit geld kon ze de wegwerpcamera's kopen en kon ze met de leerlingen het archief en het museum bezoeken.

Het bezoek aan het archief was een schot in de roos. De kinderen gingen ineens veel meer beseffen dat ze in een wijk wonen die geschiedenis heeft. Vooral de oude foto's van de aanleg van

de wijk spraken erg tot de verbeelding. Ook de vele rozen die Kanaleneiland vroeger sierden, maakten veel indruk. Er was zelfs één meisje dat de verhalen over 'Rozeneiland' zo mooi vond, dat ze voor haar foto in de wijk op zoek is gegaan naar een rozenstruik. Dát was haar mooiste plekje.

Maar ook het bezoek aan het Volksbuurtmuseum, een heel museum over het dagelijks leven van gewone mensen in een wijk, vonden de kinderen bijzonder. Zeker toen ze daarna in groepjes een wandeling gingen maken door hun eigen wijk en langs plaatsen gingen die een rol hebben gespeeld in hun eigen leven. Hun ontdekking was dat ook gewone mensen en gewone wijken een historische dimensie hebben die waard is om bewaren.

Na de wandeling hebben de kinderen hun speciale plekjes gefotografeerd. Veel kinderen maakten een foto van de moskee. Ze vonden het een mooi gebouw en een fijne plaats om naar toe te gaan. De moskee maakt een belangrijk onderdeel uit van het leven van veel van de kinderen, van de volkscultuur van Kanaleneiland. Ook zijn er veel huizen, al dan niet met hulp van de moeders, vastgelegd. Eén van de jongens fotografeerde het restaurant *VanHarte*, een plaats waar wijkbewoners voor weinig geld een maaltijd kunnen eten. Zijn moeder is daar een aantal dagen in de week vrijwilliger. Hij vindt het een gezellige ontmoetingsplek in de wijk, waar veel mensen samen komen.

Halima heeft bij de tentoonstelling expres niet de herinneringen van de kinderen in tekst gehangen, om de kinderen te stimuleren zélf hun verhaal te vertellen. Sommige leerlingen vertelden heel trots over hun foto en paneel, anderen durfden er alleen maar naar te wijzen. Bij de presentatie waren ook veel moeders aanwezig, die vertelden blij te zijn met het project. Ze vonden het een positieve impuls voor de (her)waardering van de wijk.

Voorbeeld voor andere wijken

Het is jammer dat 'Herinneringen aan Kanaleneiland' vooralsnog eenmalig is. Halima geeft aan dat er wel behoefte is aan continuering van dergelijke projecten. Ze heeft een leskist gemaakt van het project, zodat die ook door andere scholen gebruikt kan

Winkelcentrum Kanaleneiland

worden. Misschien onder leiding van het Utrechts Centrum voor de Kunsten? Het zou fijn zijn als zulke functionele volksculturele projecten jaarlijks bij groep 6 op het programma zouden staan. In ieder geval in Kanaleneiland en andere Vogelaarwijken, maar waarom niet in alle wijken? Trots op de eigen wijk en kennis over de dagelijkse cultuur is van heel groot belang.

Een minpuntje. Het is jammer dat Halima in haar project niet dieper is ingegaan op het immateriële erfgoed van de wijk. De vele feesten, rituelen en tradities die leven onder de bevolking in de wijk. Misschien een goede aanvulling voor een continuering van 'Herinneringen aan Kanaleneiland'? ▶

De muzikale erfenis van het Nederlands koloniaal verleden

Tekst

Rein Spoorman

Gekraak, gepiep, gebrom en ergens in de verte soms dichterbij het geluid van iemand die zingt of een instrument speelt. Luisteren naar een 'ruwe' wasrol is niet echt plezierig, hoewel arbeidsintensief filter, knip en plakwerk het de laatste jaren mogelijk maakt om de eventuele verborgen schoonheid van de opname te voorschijn te toveren. Rein Spoorman en Fred Gales zijn bezig met het ontstoffen en toegankelijk maken van de Nederlandse geluidsarchieven, waaronder een CD uitgave van oude wasrollen waarmee na tachtig jaar de muzikale prestaties van al lang gestorven muzikanten eindelijk voor het eerst zonder al te veel gepiep en gebrom door iedereen beluisterd kunnen worden.

De geschiedenis van de wereldmuziek begint met de krakemikkigheid van de wasrol. Voor het eerst was het rond 1900 mogelijk om te luisteren naar iemands muziek in de vorm van ingeblikte muziek, van geluid dat in een groef materie was geworden. Weinig mensen beseffen dat de geschiedenis van het geluid jong is. Terwijl het stilleven en zelfs het bewegend beeld tot ver in de prehistorie vastgelegd is in rotsschilderingen en beeldhouwwerken kunnen we in geluid niet verder in de tijd terug reizen dan het eind van de negentiende eeuw.

Geluidscollecties niet-westerse muziek

In de honderd jaar sinds het mogelijk is om geluidsopnames te maken is er in Nederland een aantal unieke collecties opgebouwd met opnames van niet-westerse muziek. Een deel van deze opnames behoort tot het koloniale erfgoed en is gemaakt door bestuursambtenaren, zendelingen, missionarissen en wetenschappers. Ook van daarna worden er veel opnames in Nederland bewaard, die het enige bronmateriaal vormen voor een groot aantal muziekstijlen en -culturen. Het sociale en historische belang van deze opnames is evident als men zich realiseert dat bijvoorbeeld voor de muziek van Suriname en Indonesië, zeker voor de gebieden buiten Java en Bali, de collecties

Door zijn koloniale verleden kent Nederland een rijke etnomusicologische traditie.

in Nederland de enige zijn waarvan opnames te vinden zijn. Uit onderzoek is gebleken dat er nauwelijks informatie bestaat over deze opnames. Het is niet bekend waar zij liggen, zij zijn nauwelijks beschreven, en gezien de condities moeten zij binnen een afzienbare tijd overgezet worden op een ander medium om bewaard te kunnen blijven.

Er zijn bijzondere collecties op het gebied van de muziek uit de vroegere koloniën Indonesië, West Papua, Suriname en de Antillen. Nederlandse platenmaatschappijen verzorgden uitgaven op vele continenten. Zo produceerde en verkocht Philips platen in West-Afrika, Zaire, Oost-Afrika en Indonesië. Ook bracht Philips in de jaren zestig en zeventig series uit met als thema muziek van de wereld, 'Song and sound around the world' en de Unesco collectie 'Musical sources'. Dureco was de belangrijkste maatschappij op het gebied van de Surinaamse-, Antilliaanse- en Indo-muziek. Organisaties van minderheden brengen platen uit en hebben vaak grote collecties opgebouwd. Daarnaast wordt

er in Nederland veel multiculturele muziek uitgebracht in eigen beheer of via kleine platenmaatschappijen.

Geluidsopnames en handelsuitgaven van niet-westerse muziek zijn in Nederland te vinden in de collecties van zo'n vijftig publieke instellingen en in de verzamelingen van vele verenigingen en particulieren. Elke instelling heeft zijn eigen acquisitie, beschrijvings-, bewaar- en beschikbaarheidsbeleid. Dit heeft geleid tot een sterk verbrokkelde situatie, waarin er niet of nauwelijks bekend is waar wat ligt. De verschillende archieven die dit materiaal bewaren, hebben in veel gevallen noch het budget, noch de kennis en de mankracht om meer te doen dan het fysiek bewaren van hun verzameling. In sommige gevallen was dit zelfs niet mogelijk en zijn waardevolle bandopnames bij het oud vuil gezet.

Instituut voor Multiculturele muziek Studies

Overall in de wereld maakt muziek ingrijpende en snelle ontwikkelingen door. Nieuwe stijlen en genres ontstaan, andere veranderen of verdwijnen. Fred Gales en Rein Spoorman doen pogingen zoveel mogelijk van de oude muziekculturen te bewaren voor het nageslacht en zijn al enkele jaren bezig met het systematisch onderzoeken, beschrijven en onder de aandacht brengen van de historisch waardevolle 'wereld'muziek opnames in Nederlandse archieven en particuliere verzamelingen. Onder de vleugels van het Instituut voor Multiculturele muziek Studies loopt nu een project voor het heruitgeven van deze opnames op cd en het publiceren van een aantal diepgravende beschrijvingen van de diverse verzamelingen.

Naast het puur conserveren van het materiaal moet voor het ontsluiten (en beschrijven) van de collectie veel research worden gedaan. Belangrijke informanten zijn, hoewel oud, nog in leven en nu is het nog mogelijk om tot een waarheidsgetrouwe beschrijving te komen.

Voorlopig concentreert het onderzoek zich op nog niet ontgonnen delen van de Nederlandse koloniale muziekerfenis: de wasrol opnames uit de collectie van Jaap Kunst (1922-1939), opnames van muziek uit de Molukken (1948), opnames van muziek uit Papua (1933-1962) en opnames uit Suriname (tot de

Missionarissen hielpen bij het opnemen en vastleggen van de muziek en dans.

onafhankelijkheid in 1975). Gezien de hoeveelheid materiaal uit Indonesië is er voor gekozen om in eerste instantie aandacht te geven aan de oudste opnames. In samenwerking met platenmaatschappij RMP zijn inmiddels al enkele CD's met muziek uit de voormalige kolonies uitgegeven.

Suriname

In de serie *Royal Tropical Institute - The Music Collection* is een CD uitgebracht met opnames van de Carib Indianen. *Songs of the Maroni River Caribs of Suriname* (RMP 4005).

De opnames en begeleidende tekst zijn gemaakt door de Nederlandse antropoloog professor Peter Kloos. De liederen werden opgenomen tijdens zijn veldwerk bij de Maroni River Caribs in 1966-1968 in de dorpen Christiaankondre en Langamankondre aan de Marowijne.

Muziek van de Carib indianen is in feite zang begeleid door instrumenten (trommen en of ratels). Er zijn drie type liederen te onderscheiden. In de eerste plaats de zogenaamde *aremi*, oftewel oude liederen, voornamelijk gezongen door shamanen met

begeleiding van een ratel, *maraka*. Deze oude liederen worden vooral gezongen tijdens seances. In de tweede plaats liederen ter gelegenheid van feesten, begeleid door een grote trom *sambura*. In de derde plaats zijn er liederen die gezongen worden tijdens de nacht voordat een begrafenis plaats gaat vinden en gedurende dodenfeesten en rituelen. Deze liederen worden gewoonlijk gezongen door vrouwen, begeleid door een ratel, *karawasi*.

Van de oorspronkelijke bewoners van Suriname, de Indianen, wonen er nu nog zo'n 20.000 in Suriname, onderverdeeld in verschillende ethnische groepen, Kalintha's of Cariben, Arowakken, en diep in het binnenland de Wayana, Trio en Akurio. Door missionering en zending is veel van de traditionele Indiaanse muziek verdwenen. Alleen bij de Kalintha vindt je nog een levendige eigen muziektraditie die afhankelijk van context en instrument ingedeeld kan worden in Sambura (trom) dansliederen, in Karawasi (buidelrattel) liederen en liederen waarin de Maraca (handdramelaar die met draaiende bewegingen gespeeld wordt) een hoofdrol speelt.

Met de komst van contractarbeiders kwam ook de Indiase muziek Suriname binnen. De Sarnami-Hindustani kennen vele verschillende muzieksoorten. Eén daarvan is de baitak ghana, liederen met begeleiding van harmonium, dholek (trom) en dandtaal (een lange metalen staaf waarop met een kleiner u-vorming metalen staafje het metrum wordt aangegeven). Daarnaast worden vele andere muziekvormen uitgevoerd, zoals bhajans (religieuze Hindoelieder), najams (religieuze moslimliederen) en ghazals. Naast Hindoestanen werden ook Javanen aangenomen als contractarbeiders. Daarmee kwam de gamelan Suriname binnen. Al snel ontstond een locale vorm van de Javaanse gamelan, met een maximale bezetting van vijf spelers, en instrumenten die zelf gebouwd waren uit onder andere spoorrails.

Van Afrikaanse oorsprong is de winti en kawina, ritmische percussie-muziek met voor- en nazang. Winti is een godsdienst waarin het geloof in vele verschillende geesten een belangrijke plaats inneemt. Met deze geesten kan gecommuniceerd wor-

den door middel van muziek. Kawina groeide begin deze eeuw uit tot een belangrijke vorm van amusementsmuziek voor mensen uit de stad en de kuststreken van Suriname. Europese kerkmuziek heeft grote invloed gehad op de creools-Surinaamse muziek. Gezangen van de Evangelische Broeder Gemeente (Hernhutters) werden door koren gezongen of instrumentaal gebracht in het bazuinkoor, een klein ensemble van bijvoorbeeld tuba en saxofoons dat drie- of vierstemmige koraalbewerkingen speelt. Tegenwoordig wordt dit bazuinkoor soms uitgebreid met een ritmesectie. Men spreekt dan van groot-bazuin. Naast religieuze liederen kan het grootbazuin ook feestmuziek en winti muziek spelen. De blaasinstrumenten die

Etnomusicologen documenteren de muziek van niet-westerse culturen

in het bazuinkoor worden gebruikt zijn in Suriname geïntroduceerd door de militaire kapel. Vanaf het begin van deze eeuw ontstond in Suriname voor deze instrumenten een jazz-achtige dansmuziek die bigi-poku wordt genoemd. Naast koperblazers speelde slagwerk een belangrijke rol. Ook dit slagwerk (de snaar-trom en de skratji, een grote trom op een schraag, met een klein bekkentje er bovenop gemonteerd) is uit de militaire muziek afkomstig. De bigi-poku vermengde zich in de loop der jaren met onder andere Cubaanse muziek, calypso, salsa en westerse popmuziek. Zo ontstond de kaseko, typisch Surinaamse dansmuziek.

In de Verenigde Staten ontstond, onder invloed van de voorlopers van de 'zwarte bewustzijnsbeweging' en grondleggers van de Afro-Amerikaanse studieën (Herskovits) al vroeg interesse in de muziek van Suriname, omdat men op zoek was naar voorbeelden om te bewijzen dat de slaven hun cultuur meegenomen hadden uit Afrika. De oudste opnamen uit Suriname zijn dan ook terug te vinden in archieven in de Verenigde Staten. Wat Nederland betreft zijn de meeste en de belangrijkste collecties ontstaan tussen 1948 en 1965 in een periode dat de Nederlandse overheid probeerde haar eerdere verwaarlozing van de kolonie goed te maken door een gericht programma van onderzoek en culturele uitwisseling. Daarbij speelde een aantal Surinamers, zoals Van Lier en Einaar, een prominente rol.

Kijkend naar de verschillende bevolkingsgroepen van Suriname, is het overgrote deel van de muziekopnamen afkomstig van de Creoolse bevolking van Paramaribo en de plantagedistricten. Een goede tweede vormen de Saramacca- en Djuka marrons, terwijl de Kwinti, Matawai, Paramaka en Aluku of Boni nauwelijks vertegenwoordigd zijn. Hindoestaans- en Javaans Surinaamse muziek is ondervetegenwoordigd. Alleen het Museum voor Volkenkunde heeft iets van een collectie, terwijl de andere archieven slechts 'illustratiemateriaal' hebben dat opgenomen werd ter verfraaiing van radio- of filmdocumentaires. Van de Indianen is alleen de muziek van de Kalinha of de Cariben redelijk vertegenwoordigd in de archieven. Van de Arowakken en de Wayana zijn er slechts enkele opnamen en van de Trio en de Akuriyo is er in de geluidsarchieven geen spoor te vinden.

Een selectie van de beschikbare opnames van de muziek van de verschillende bevolkingsgroepen in Suriname zal op CD worden uitgegeven, met achtergrondinformatie en foto's in een begeleidend CD-boekje. Het gaat om veldopnames van Van Renselaer, Van Wengen, Robles, Tan Krone, Hoff, Van Iersel, Creutzberg, Thoden van Velzen en Van Wetering, Nickol Smith, Van Lier, Kloos.

West Papua

West Papua (voormalig Nieuw Guinea / Irian Jaya) is een regio van grote culturele diversiteit. Er worden meer dan zeventien verschillende talen gesproken. Het was tot 1962 een

Nederlandse kolonie en is nu een deel van Indonesië. In een snel tempo wordt het land gemoderniseerd en de Papua culturen ondergaan een sterke verandering. Zoals op vele andere plaatsen in de wereld ziet men bij de Papua's een groeiende belangstelling voor de eigen geschiedenis en de wortels van hun cultuur. Informatiebronnen buiten de mondelinge overlevering zijn in West Papua echter schaars.

Een representatieve selectie van de 'Anceaux collectie' is inmiddels uitgebracht op de CD *Muo remé—Dance of the cassowary The Anceaux collection. Anthology of music from West Papua #1* (RMP 4013). Het gaat om de opnames die de latere Leidse hoogleraar J.C.A. Anceaux gemaakt heeft in de periode 1950-1962, toen hij als gouvernementstaalkundige in het Westelijk deel van Nieuw Guinea werkzaam was. Thematisch gezien ligt het zwaartepunt van de opnames bij de talen die hij het intensiefst bestudeerd heeft, de talen van het Noordelijk deel van Nieuw Guinea. Na zijn voortijdige overlijden zijn de opnames van Anceaux over een aantal archieven verspreid geraakt en ook jammer genoeg deels verloren gegaan. Van de geschatte vierhonderd opgenomen liederen zijn er na veel zoekwerk een goede driehonderd zestig teruggevonden.

Nederland heeft een unieke collectie vroege opnames niet-westerse muziek.

Een tweede cd is gewijd aan de muziek van de 'Marind Anim' met een representatieve selectie van veldopnames die historisch en muzikaal van belang zijn, gemaakt door Pater Verschuieren in 1933 en 1962. *Dema - Music from the Marind Anim. The Verschuieren collection 1962. Anthology of music from West Papua #2* (RMP 4018). De Marind Anim van Zuid-West Nieuw Guinea kwamen pas na 1900 onder het Nederlandse koloniale bestuur. Hun eens zo gevreesde, kleurrijke en fascinerende cultuur werd al snel door bestuur en missie zo veel mogelijk verboden met als gevolg dat de laatste grote rituelen en dema optochten in de jaren dertig van de vorige eeuw gehouden

Jaap Kunst bespeelt de schelphoorn bij zijn collectie in het Tropenmuseum, 1940

Met een wasrol was het voor het eerst mogelijk om muziek op te nemen en weer af te spelen.

werden. Ook de bij deze rituelen en andere gebruiken horende muziek werd nauwelijks meer uitgevoerd.

Pater Verschuieren kwam in 1931 als jong missionaris in Nieuw Guinea aan. Hij is er negenendertig jaar als missionaris gebleven en heeft daar een enorme kennis vergaard over de cultuur en gebruiken van het volk van de Marind-anim en hun burenen. In 1933 nam hij op verzoek van Jaap Kunst een aantal wasrollen op van de muziek van de Marind Anim. Veel later, in 1962, vlak voor de overdracht van Nieuw Guinea aan Indonesië, kreeg hij de beschikking over een bandrecorder en maakte hij opnieuw opnames. Door zijn langdurig verblijf en doordat hij zelf ingewijd was in één van de geheime genootschappen van de Marind Anim waren de ouderen toentertijd bereid om ook de 'geheime' liederen die hoorden bij de inwijdingsrituelen, dema-optochten en koppensnellerspraktijken voor de microfoon uit te voeren. Het leverde een aantal unieke geluidsdocumenten op, de enige opnames die ooit gemaakt zijn van 'traditionele' muziek van de Marind Anim. Pater Verschuieren stelde de banden ter beschikking aan professor van Baal die er in zijn monumentale studie over de Marind Anim 'Dema' herhaaldelijk naar verwijst. Uiteindelijk kwamen de banden terecht in het archief van het etnomusicologisch centrum Jaap Kunst van de Universiteit van Amsterdam.

Op stapel staan nog twee CD's met opnamen van de zendingen Kamma en Van der Stoep en de antropologen Gerbrands en Ploeg, waarin de Vogelkop, het Centrale Bergland en de Asmat regio centraal staan.

De klank van een wasrol

Het was geen sinecure om zoals Nederlands bekendste etnomusicoloog Jaap Kunst met een wasrolopnameapparaat te paard Flores door te trekken of in Javaanse vorstenpaleizen gamelanmuziek op te nemen. Zijn Amberola die hij in 1921 voor een klein fortuin kocht draaide op een veer die moeite had om een stabiele snelheid te handhaven. Het kon slechts een klein frequentie- en volumebereik registreren en had als microfoon een trechter. Herhaaldelijk heeft Jaap Kunst zich uitgelaten over de problemen die hij had met het opnemen van met name ensembles als gamelanorkesten waarvan het resultaat niet meer was dan een vage geluidsschaduw van het origineel. Maar toch heeft Jaap Kunst zo'n kleine vierhonderd wasrollen opgenomen. Het zijn de oudste bronnen van de muziek van Indonesië, maar ook de onbekendste waarnaar, naast Jaap Kunst, slechts een handvol collega's en studenten ooit geluisterd hebben.

Mr. Jaap Kunst (1891-1960) was van 1919 tot 1934 in dienst van het Nederlands Indische bestuur onder meer als ambtenaar

voor het musicologisch onderzoek van de Indonesische archipel. Van 1936 tot 1957 was hij als conservator verbonden aan het Koninklijk Instituut voor de Tropen (KIT) en na zijn pensionering als honorair wetenschappelijk medewerker. Zijn werk en de door hem verzamelde muziekinstrumenten vormen de basis van de inmiddels opgeheven sectie etnomusicologie van het Tropenmuseum. Vanaf 1942 was hij tevens privaatdocent aan de Universiteit van Amsterdam en vanaf 1953 lector.

Jaap Kunst publiceerde talrijke artikelen en boeken over de dans en muziek van Indonesië en maakte een groot aantal klankopnamen op wasrollen. Zijn publicaties over de muziek van Indonesië, die onder meer gebaseerd zijn op de wasrollen opnamen, worden beschouwd als de standaardwerken op dit gebied. Hij is wereldwijd bekend als één van de grondleggers van de nieuwe wetenschap der etnomusicologie.

De wasrollencollectie van Jaap Kunst bestaat uit originelen en kopieën van geluidsoptnamen gemaakt door Jaap Kunst, Pater Verschuieren, Pieter Middelkoop en C. C. F. M. Le Roux in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw in Indonesië. Voor de technische verwerking van zijn opnamen werkte Jaap Kunst samen met het Berlin Phonogramm-Archiv waar er van zijn originele en kwetsbare wasrollen mallen werden gemaakt, die op hun beurt gebruikt werden om kopieën van de wasrollen te produceren. Als gevolg van deze samenwerking wordt het merendeel van de originele wasrollen van Jaap Kunst en andere in het Phonogramm-Archiv in Berlijn bewaard, hoewel het Tropenmuseum ook een substantiële collectie unica bezit.

Nu de wasrollen onlangs gedigitaliseerd zijn, nadat ze jarenlang in een uithoek van het Amsterdamse Tropenmuseum en het Phonogramm-Archiv in Berlijn opgeslagen lagen, blijkt dat de waarde ervan niet ligt in de gamelanklanken die Jaap Kunst bewonderde en beroemd gemaakt hebben – want daarvan bestaan tal van betere opnamen – maar juist ligt in de opnamen die hij maakte in de buitengewesten: West Papua, de Molukken, Flores en Nias, van muziekstijlen die verdwenen of sterk veranderd zijn en waarvan nauwelijks ooit andere opnames gemaakt zijn.

Momenteel wordt hard gewerkt aan de uitgave van een CD met veldopnamen gemaakt door Jaap Kunst op wascilinders in 1922-1939 in verschillende delen van Nederlands-Indië. Op een langere termijn is het de bedoeling dat ook de wasrollen uit de jaren twintig en dertig van Le Roux, en opnamen gemaakt in de Vogelkop, het Centrale Bergland en het Zuidelijk deel van Nieuw Guinea heruitgebracht worden.

De moeilijke klus van het toegankelijk maken van de wasrol opnamen, waaronder het met geavanceerde digitale filters zodanig bewerken dat de ruis en tikken minder storend zijn als nu, wordt gedaan door Tim de Wolf (Bureau voor Audio Archeologie).

'Hobbel' collectie

Binnenkort is het ook mogelijk te luisteren naar een ander unicum uit de collectie van Jaap Kunst afkomstige opnamen. De zogenaamde 'Hobbel' collectie, die in 1971 te voorschijn kwam uit de depots van het Tropenmuseum, vlak na de dood van de toenmalige conservator muziek, Jaap Kunst. Het betreft een verzameling van 84 grote (40cm) platen met interviews en muziekopnamen gemaakt in 1948 in verschillende plaatsen van de midden- en zuidoostelijke Molukse eilanden. Hoewel de naam van 'Hobbel' (een hoge Nederlandse militair) aan de collectie verbonden is, zijn de opnamen zelf gemaakt door de journalist De Groot, werkzaam voor de Nirom, de voorloper van de wereldomroep.

De muziekopnamen omvatten zowel traditionele als moderne muziek, instrumentaal en vocaal uitgevoerd. Opgenomen zijn rituele gezangen, krijgisdansen, lagu Ambon, menari, katredji, krontjong, dansliederen, vis-en vaarliedjes, Nederlandse liederen (waaronder marsen), kerkliederen, koorgezangen, kinderliedjes, en instrumentale stukken (totobuang-tifa, fluitorkest, en ensembles).

Hoewel het historische opnamen zijn, gaat het om een levende traditie die nog steeds actueel is. De liederen en muziekstukken vormen een belangrijke inspiratiebron voor actuele muziekbeoefening van ook de jonge generatie Molukkers. Met het toegankelijk maken van deze unieke opnames op CD's kunnen de originele bronnen worden beluisterd. ▶

De rituelen van Koning Lodewijk Napoleon

Rituelen speelden tijdens het bezoek van Koning Lodewijk Napoleon in 1809 aan Brabant en Zeeland een belangrijke rol. Dit blijkt uit boek *Leve de Koning!* van de hand van Hans van den Eeden. Lodewijk Napoleon, de eerste koning van Holland, bezocht van 13 april tot en met 17 mei 1809 tal van gehuchten, dorpen en steden. Het gezelschap bestond, naast autoriteiten, uit een lijfwacht, lijfartsen, kwartiermakers, uit een kledingaankleeder en een 'voorproever'.

schap bestond, naast autoriteiten, uit een lijfwacht, lijfartsen, kwartiermakers, uit een kledingaankleeder en een 'voorproever'.

Geruime tijd voor het bezoek van de koning kregen de gemeentebesturen van de landdrost bericht hoe formeel de rituelen waren. Op de eerste plaats werd bepaald dat voor de binnenkomst van de koning de kerkklokken royaal moesten luiden. De kanonnen moesten worden afgevuurd. Ook moest er stevig gevlagd worden. Dorp of stad moest met erebogen en mastboompjes worden versierd. De verlichting van de stad of het dorp mocht pas gaan branden als de koning was aangekomen. Vijftig meter voor de grens van een plaats moest het gemeentebestuur in vol ornaat klaar staan.

Stadssleutel

Bij het verlaten van de stad moest ook het gemeentebestuur de koning tot vijftig meter buiten de plaats begeleiden. De sleutel van een stad werd door een meisje, gekleed in het wit, op een rood kussen overhandigd. Ritueel was dat de sleutel

na ontvangst door de koning weer werd teruggegeven. Verder moest er een erewacht te paard worden gevormd. Deze *Garde d'Honneur* bestond uit zonen van de voorname families uit het dorp.

Aangezien de gemeenteraad deze garde moest samenstellen gaf dit vaak aanleiding tot discussies. Immers, wie behoorde tot de 'voornamen families'? De kleding van de garde moest in stijl zijn. In Breda ontstond er hilariteit, omdat de lange witte onderbroeken van de Garde d'Honneur op de lachspieren werkten. Bij aankomst in dorp of stad kreeg de koning een fles erewijn aangeboden. Deze aanbidding ging altijd gepaard met het heffen van het glas. Ritueel was dat begeleiding van het gilde tot aan de volgende gemeentegrens verliep. Daar stond weer een nieuw gilde klaar. Het was ook een ritueel dat de gildebroeders niet in geld, maar in bier kregen uitbetaald.

Aankleeder

Bij het opstaan – de koning stond iedere morgen om vijf uur op – werd hij begeleid door een aankleeder. Om vergiftiging te voorkomen at of dronk een 'voorproever' het eten voor. In Zeeland gaf de koning een Wet op het recht van Borstvoeding uit. Aanleiding was de enorme kindersterfte. Oorzaak hiervan was dat de vrouwen - door economische omstandigheden - op het land gingen werken. De oma's gaven de kinderen besmette en vette pap van koeienmelk te drinken. De Zeeuwse klederdracht herinnert nog aan het bezoek van Lodewijk Napoleon. Zo besloot de koning dat alleen vrouwen die zelf hun kind zoogden, gerechtigd waren om twee oorijzers te dragen. ▶

Meer informatie

Deze en vele andere rituelen en tal van verhalen zijn te lezen in het bijzondere boek *Leve de Koning!* (www.brandarispers.nl)

Weinig geld! Toch succes?

Kees Plaisier uit Rotterdam biedt kleine musea een workshop aan waarin zij tips krijgen hoe zij ondanks een beperkt budget toch succesvol kunnen zijn. Het resultaat van deze workshop is dat de deelnemers aan het einde van de dag een aantal concrete en meetbare plannen hebben ontwikkeld om met de eigen mogelijkheden en sterke punten van hun museum aan de slag te gaan.

Met Plaisier zetten wij in dit artikel de belangrijkste conclusies van de workshop op een rij. Eerst moet je je afvragen wat je verstaat onder een goed museum en moet je een paar dingen analyseren. Dan is het verder vooral een kwestie van verbeeldingskracht en nieuwsgierigheid. Elke collectie heeft onverwachte mogelijkheden en invalshoeken.

Wanneer is mijn museum succesvol?

Om te bepalen of een museum succesvol is, moet succes eerst worden gedefinieerd. Het belangrijkste is het antwoord op de vraag wat je zelf vindt. Wanneer doet mijn museum het goed? Je hebt je eigen professionele maatstaven en je kunt toetsen met behulp van de vragenlijst van het museumregister.

Het is ook van belang je af te vragen hoe anderen ertegen aan kijken. Je belangrijkste stakeholders hebben hun eigen graadmeters. Vaak is het het aantal bezoekers van je museum. Die stakeholders moeten ook weten dat er nog veel meer van belang is. Bijvoorbeeld de mate van tevredenheid van bezoekers, goed beheer en behoud van de collectie, herhaalbezoek, de bekendheid van het museum, goede educatieve programma's, goede relaties met relevante stakeholders enzovoort.

Voorwaarde voor het bereiken van je eigen kwaliteitsdoelen is dat je aan anderen duidelijk maakt dat er meer is dan alleen het bezoekersaantal. Voor je stakeholders mag het ook duidelijk zijn dat een goed museum optimaal gebruik maakt van zijn collectie, zijn medewerkers en vrijwilligers, zijn gebouw en zijn doelgroepen.

Tekst

Girbe Buist

Foto

Nationale Beeldbank

Ken je stakeholders en laat blijken dat je ze serieus neemt

Onder stakeholders verstaan we personen, instellingen en organisaties, die iets aan het museum bieden en aan wie het museum omgekeerd iets biedt. Geven en nemen dus. Het museum kan bijvoorbeeld subsidie ontvangen van de stad en de stad prestige en een economische bijdrage bieden.

De vraag is of wat we bieden en wat we ontvangen overeenkomt met de wederzijdse verwachtingen. Bij verschillende stakeholders loopt dat vanzelfsprekend uiteen. Bezoekers, vrijwilligers, vrienden/donateurs, schenkers, collega-musea, onderwijs, overheid, bedrijfsleven, de plaatselijke bevolking, pers hebben met het museum een eigen specifieke relatie en daarmee hun eigen verwachtingen en kwaliteitsoordeel. Een analyse van die relatie en van de verwachtingen is noodzakelijk om te weten wat je zou kunnen doen om de stakeholders aan je te binden. Biedt ze dan iets wat bij de relatie en bij hun status past. Nodig gemeenteraadsleden uit als je een interessante buitenlandse collega op bezoek krijgt.

Hoe kun je in deze moeilijke tijd toch aan geld komen?

Organiseer voor de schenkers een schenkersmiddag, waarmee je laat zien dat je dankbaar bent. Het voordeel van zo'n bijeenkomst is ook nog eens dat er altijd wel weer nieuwe schenkingen worden meegebracht.

Dat je je donateurs en vrienden biedt wat je in de folder belooft spreekt vanzelf. Met een beetje moeite kun je ze ook nog eens wat meer bieden dan dat. Een primeur, een onverwacht kijkje achter de schermen, een bijzonder uitstapje naar een collega die dichtbij zit (een goedkoop uitje dus).

Wat verwachten de doelgroepen?

Sta eens stil bij wat meestal vanzelfsprekend is: je doelgroepen. Wie zijn dat eigenlijk? Wat verwachten ze van je? Wat zou een middelbare scholier de moeite waard vinden? En wat verwacht

de luie, vluchtige toerist, die binnenkomt omdat het slecht weer is? Welke doelgroepen liggen voor jouw museum het meest voor de hand? Hoe weten ze dat je bestaat? En hoe bereik je ze? Kunnen ze je museum vinden?

Maar het belangrijkste is nog wel: wat kun je ze bieden wat bij hen past en hoe kan je ze nieuwsgierig maken en boeien?

Om doelgroepen echt te bereiken moet je er naar toe en persoonlijk contact leggen. Een brief of een mailtje verdwijnt gauw op de stapel of in de prullenbak. Met campinghouders bijvoorbeeld kun je praten over arrangementen en slechtweertprogramma's. Met leerkrachten over programma's die aansluiten bij de lesprogramma's en die het best passen in het jaarschema. Met besturen van ouderenbonden over hun speciale wensen. Met moeders over een aanbod voor jonge kinderen. Enzovoort. Je kunt niet verwachten dat de mensen naar je toekomen omdat je zo'n mooie collectie hebt. Je moet iets doen om de klant binnen te halen.

In het OorlogsVerzetsMuseum in Rotterdam kwamen veel allochtone kinderen met hun schoolgroep naar het museum. De medewerkers zagen hun ouders of grootouders nooit. Toen hebben ze de kinderen een uitnodiging meegegeven voor een speciale middag, waarop ze met hun ouders of grootouders naar het museum konden komen.

De plaatselijke bevolking

De plaatselijke bevolking is een unieke bron voor het museum. Als je kunt aanhaken aan de eigen geschiedenis van de mensen in je stad of dorp kun je de mensen bereiken.

Het Historisch Museum De Bevelanden in Goes is gevestigd tegenover twee kerken. Vroeger gingen de mannen met hoeden op naar de kerk. Die zetten ze dan binnen af. Er zijn vast nog veel van die hoeden in kasten of op zolders. Als je de mensen oproept om met de hoed van vader of grootvader naar het museum te komen, verhalen te vertellen over hun eigen kerkbezoek als kind, dan raak je ze in hun hart.

De plaatselijke bevolking is op allerlei manieren georganiseerd: in verenigingen, scholen, organisaties, koren, clubs. Vaak is er

ook een 'sociale kaart' beschikbaar. Daardoor kun je gemakkelijk te weten komen welke groepen er zijn en kun je die groepen bereiken.

Als je ze aanspreekt op wat voor hen en voor hun geschiedenis van belang is, heb je grote kans dat ze in beweging komen.

Publieksonderzoek

Om gegevens en wensen van de verschillende doelgroepen te achterhalen is publieksonderzoek belangrijk. Een lange vragenlijst is niet nodig. In eerste aanleg wil je weten waar de bezoekers vandaan komen, wat de reden van hun bezoek is, wat ze bevat in het museum en wat niet en of bezoekers via e-mail op de hoogte van museumactiviteiten gehouden willen worden.

Dit bescheiden kwantitatieve onderzoek levert je in elk geval een groeiende lijst met e-mailadressen op, waarmee je op een voordelige manier nieuwsbrieven kunt versturen. Dat gaat snel en kan dus heel actueel worden ingezet. Het beste is dan om een nieuwsbrief te versturen als je iets te melden hebt. Dan worden ze ook gelezen.

Het onderzoek levert ook een hoeveelheid suggesties op voor verbeteringen. Als je die suggesties serieus neemt en degenen die een suggestie hebben gedaan op de hoogte stelt van wat je ermee doet, voelt ook de bezoeker dat hij aandacht krijgt.

Incidenteel is het nodig om kwalitatief onderzoek te doen. Als je over een bepaald onderwerp meer wilt weten kan een student of een stagiaire in gesprekken van 10 minuten de bezoekers vragen stellen die dieper op een onderwerp ingaan.

Breng de collectie tot leven

Actief zijn met verbeeldingskracht is de sleutel als je weinig geld hebt en toch een succesvol museum wilt. Dan ga je vanzelfsprekend uit van de kern van het museum: de collectie en de kennis die je daarover in huis hebt. Natuurlijk heb je een vaste opstelling en af en toe tijdelijke exposities. Maar om regelmatig in de publiciteit te zijn en om het publiek nieuwsgierig te maken is meer nodig.

In het OorlogsVerzetsMuseum in Rotterdam is er ooit een dag georganiseerd over trouwen in oorlogstijd. Er kwamen mensen met verhalen over hoe hun ouders met de tram naar het stadhuis gingen en over hoe ze de spullen voor het bruiloftsmaal bij elkaar moesten sprokkelen. Er kwamen fotoalbums en menu's te voorschijn en het museum kreeg een trouwjurk van parachute-stof ten geschenke.

Dit voorbeeld maakt duidelijk dat het kan werken als je op een andere manier naar de collectie kijkt. Vooral als het menselijk aspect aan bod komt.

In het Nationaal Brandweermuseum, waar het eerste dat opvalt de glanzende grote brandweerauto's zijn, heeft men de verjaardag van Jan van der Heyden gevierd (de uitvinder van de slangenbrandspuit en meer), op Annie M.G. Schmidt dag hebben ze een door haar geschreven vergeten boekje van stal gehaald ('Prélientje en de brandweer') en voorleesmiddagen georganiseerd met kleine kinderen.

Het activiteitenprogramma in 2009 gaat over verschillende thema's: techniek, brandweershistorie, het menselijk aspect, cultuur rond brandweer en brandweerkinderboeken.

Een brandweerman vertelt over zijn eigen ervaringen, de geschiedenis komt tot leven in een emmertjesrace voor kinderen, die dan de leren blusemmers in de vaste opstelling staan met andere ogen bekijken. Regionale kunstenaars en dichters presenteren hun werk met als inspiratiebron 'water en vuur'. Het Nationaal Brandweermuseum organiseert een dag onder het motto 'voorkom brand aan boord' voor de vele watersporters in de regio. En ze geven demonstraties met honderdjarige stoombrandspuiten.

Het zijn geen spectaculaire dingen. Ze mogen ook geen geld kosten. Maar het gaat om de manier van kijken naar wat je hebt en wat je weet. Dat kan verrassende dingen opleveren, zowel bij de vrijwilligers (die onverwachte talenten hebben) als voor het publiek en de pers.

Het immaterieel erfgoed kan ook heel inspirerend zijn. Er is altijd wel muziek, er zijn rituelen en tradities die met je collectie te

maken hebben of er deel van uitmaken. Die dingen liggen de bezoekers na aan het hart. Tijdens het zeeheldenweekend in Hellevoetsluis werd een theatervoorstelling gegeven over de vrouwen van Michiel de Ruyter. Een onverwachte maar aanstekelijke invalshoek. Zoiets kost meer geld dan een klein museum heeft. Maar omdat het iets opvallends is, is er vaak wel een sponsor voor te vinden. Levende muziek bij openingen of op speciale dagen hoeft niet altijd duur te zijn. Een goede relatie met de muziekschool kan enthousiaste muzikanten opleveren.

Een prachtig middel om mensen aan je te binden is mondelinge geschiedenis (in Nederland wordt dat meestal 'oral history' genoemd). Als je op een professionele manier persoonlijke herinneringen laat vastleggen (lieft in beeld en geluid) over een bepaalde gebeurtenis, over een verdwenen ambacht, over de geschiedenis van een vereniging, dan levert dat een nieuwe deelverzameling op, die gebruikt kan worden voor onderzoek, publicaties, tentoonstellingen en voor educatieve projecten. Het authentieke daarvan is onverslaanbaar. En het bindt de mensen die hun verhalen vertellen aan je museum. Ook voor zulke projecten zijn sponsors of fondsen vaak wel te porren.

Wees bereikbaar en realistisch

Vanzelfsprekend moet het museum zowel fysiek als digitaal goed te vinden zijn. De website moet actueel zijn, anders werkt het averechts. Daarnaast is het vanzelfsprekend belangrijk om haalbare doelen te stellen. Stop energie in zaken waarvan je resultaat mag verwachten. Probeer niet als eerste actie moeilijke doelgroepen, zoals tieners en allochtonen binnen te halen. Stel prioriteiten. En blijf volhouden. Ook als je activiteit maar weinig bezoekers trekt.

Aanbevelingen op een rij

- Ontsluit de collectie met creativiteit en verbeeldingskracht (onverwachte associaties), wakker betrokkenheid bij verschillende doelgroepen aan, biedt herkenning aan verschillende doelgroepen en verbindt de collectie met het menselijk aspect.
- Ontdek de verborgen mogelijkheden van stakeholders/vrijwilligers.

Heb je wel gehoord van de zilveren vloot?

Een tentoonstelling maken, een evenement organiseren of een boek uitgeven. Het kost allemaal geld dat er te weinig of helemaal niet is. De normale exploitatie levert al hoofdbrekens genoeg op, laat staan nieuwe activiteiten. Er is genoeg geld in Nederland. De vraag is echter hoe je geldbronnen kunt vinden en aanboren.

Met de handleiding *Heb je wel gehoord van de zilveren vloot?* kunnen de vele mogelijkheden die voor het werven van geld benut kunnen worden, in kaart worden gebracht. Deze handleiding biedt praktijkgerichte richtlijnen die voor kleine culturele organisaties van grote waarde kunnen zijn.

Heb je wel gehoord van de zilveren vloot? Handleiding fondsenwerving voor de erfgoedsector is te bestellen door € 17,50 (inclusief € 2,50 verzendkosten) over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur o.v.v. geld.

- Zorg dat het museum goed te vinden is, zowel fysiek als digitaal.
- Organiseer activiteiten, die bekendheid geven aan het museum.
- Zeg wat je doet en doe wat je zegt.
- Doe onderzoek naar je bezoekers en naar de effecten van activiteiten en doe daar wat mee.
- Zoek samenwerking met hotels, campings, horeca, andere musea, VVV, verenigingen, kerken, bibliotheken, archieven enzovoort.
- Benader verenigingen, kerken en scholen en biedt speciaal voor hen gemaakte zinvolle activiteiten/tentoonstellingen/ evenementen aan.
- Stel haalbare doelen, stel prioriteiten en geef de moed niet op.

Veel succes! ▶

Een jaar lang Volkscultuur Magazine voor maar € 21,-!

Wilt u op de hoogte blijven van de ontwikkelingen op het gebied van volkscultuur en immaterieel erfgoed? Neem dan een abonnement op Volkscultuur Magazine.

Word nu abonnee en ontvang een welkomstgeschenk cadeau.

Stuur onderstaande bon naar: Nederlands Centrum voor Volkscultuur, Postbus 13113, 3507 LC Utrecht (tel: 030-2760244, email: ncv@volkscultuur.nl).

Ja, ik neem tot wederopzegging een jaarabonnement op Volkscultuur Magazine.

Naam: _____

Instelling: _____

Straat: _____

Postcode: _____

Woonplaats: _____

Telefoon: _____

Email: _____

Datum: _____

Handtekening: _____

Colofon

Volkscultuur Magazine
jaargang 4, nummer 3, najaar 2009

Volkscultuur Magazine
is een uitgave van het Nederlands Centrum
voor Volkscultuur

Redactie en exploitatie:
Nederlands Centrum voor Volkscultuur
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
Postbus 13113, 3507 LC Utrecht
tel: 030-2760244
email: ncv@volkscultuur.nl
www.volkscultuur.nl
www.traditie.nl

Redactie:
drs. Ineke Strouken (hoofdredactie)
dr. Albert van der Zeijden
Met medewerking van drs. Olivier Rieter,
drs. Saskia van Oostveen en Addy Kayim.

Foto omslag: Sinterklaas in kasteel Helmond,
Nationale Beeldbank

Opmaak: www.icarusontwerp.nl
Druk: www.libertas.nl

Volkscultuur Magazine verschijnt vier keer per jaar.
Een abonnement kost €21,-.

Opzegging van abonnementen moet uiterlijk op
1 december aan de administratie zijn doorgegeven.

© Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen
en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke
toestemming van de uitgever.

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden
van copyright te achterhalen. Mochten er personen
of instanties zijn die menen aanspraak te maken op
bepaalde rechten, dan wordt hun vriendelijk verzocht
contact op te nemen met de uitgever.

ISSN 1872-5090

het *Alledaagse* Leven

Levenslooprituelen in de reeks

Geboorte

Het ritueel van beschuit met muisjes eten als een kindje geboren is, kennen wij allemaal. Maar weet u ook wat een Hansje in de kelder is en waarom kandeel in de kraamkamer hoort? Over deze en nog veel meer geboorte-rituelen is een speciaal nummer van *het Alledaagse Leven* uitgekomen.

Kraamkamer & Kandeel is te bestellen door € 8,50 (€ 5,95 plus verzendkosten) over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur te Utrecht onder vermelding van geboorte.

Huwelijk

Ringwisselen is een belangrijk ritueel bij de huwelijksvoltrekking. Liefde moet zijn als een ring: rond en oneindig. Weet u ook waar de bruidssuikers vandaan komen en sinds wanneer bruiden in het wit trouwen? Over deze en andere huwelijksrituelen is een nummer van *het Alledaagse Leven* uitgekomen.

Bruidssuikers & wittebroodsweken is te bestellen door € 8,50 (€ 5,95 plus verzendkosten) over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur te Utrecht onder vermelding van huwelijk.

Dood en begraven

Het gezegde 'rijke stinkers' stamt uit de tijd dat rijke mensen in de kerk begraven werden. Gewone mensen lagen op het kerkhof, soms niet eens in een eigen graf. Wist u dat het afleggen, aanzeggen en begraven de taak was van de burens? Over gebruiken rondom de dood is een nummer van *het Alledaagse Leven* uitgekomen.

Rouw & Rustplaats is te bestellen door € 8,50 (€ 5,95 plus verzendkosten) over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur te Utrecht onder vermelding van dood.

U kunt de drie nummers bestellen door € 23,- over te maken, op rekeningnummer 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur onder vermelding van geboorte, huwelijk en dood.

Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Postbus 13113, 3507 LC Utrecht

F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht

tel: 030 – 276 02 44

ncv@volkscultuur.nl

www.volkscultuur.nl

Volkscultuur gaat over de cultuur van het leven van alledag. In een snel veranderende samenleving wordt het belang ervan alleen maar groter. Volkscultuur Magazine houdt u op de hoogte van recente trends en ontwikkelingen, bijvoorbeeld door te berichten over nieuw beleid of goede voorbeeldprojecten, maar biedt ook kennis en verdieping. Het blad is bedoeld voor iedereen die volkscultuur een warm hart toedraagt: particulieren net zo goed als organisaties, onderzoekers net zo goed als doeners.